

Življenje in svet

»V. sencija«

(Risba kiparja N. Pirnata)

Dr. Wolfgang Weisl

Zdravljenje tuberkuloze z diječo

Znameniti kirurg Sauerbruch preizkusi Gersonovo metodo

V začetku leta 1924. sta po naročilu profesorja Sauerbrucha prišla profesor Schmidt in dr. Herrmannsdorfer v Bielefeld, kjer jima je dr. Gerson demonstriral nekatere izbrane paciente. V treh dneh jima je predstavil blizu petde-

* Glej prvi del članka v zadnji (5.) številki »Žisa«.

set bolnikov: lupus (kožno tuberkulozo), kostno in pljučno tuberkulozo, baziledov, nevrastenijo, psihične depresije. Potlej sta se zdravnika vrnila v Monakovo in Sauerbruch je sklenil Gersonove poskuse preveriti v velikem slogu. Gerson je prišel v Monakovo, kjer so na Sauerbruchovi kliniki pripravili štiri

čvorane za nove pacijente; njegova prva pot je bila h kuharici novega dijetskega oddelka, da ji je dal natančna ustmena in pismena navodila glede kuhanja brez soli.

Potem so izbrali pacijente, ki so jih poslale posamezne postaje v Monakovo, da Sauerbruch na njih preizkusi Gersonovo metodo.

Materijal je bil temeljito prebran, tako temeljito, da je neki prijatelj svetoval, naj se kar vrne v Bielefeld, zakaj pri teh brezupnih slučajih mu je blamaža neizogibna. Celo Sauerbrucha samega je pogled na toliko nesrečnikov silno pretresel. Toda čim hujši so bili ti slučaji, tem večji je bil potem vtis uspeha.

Boj za dijeto

Dr. Gerson mi je pozneje pripovedoval o tej najtežji dobi svojega dela. Bolnikov skoro ni bilo moči pripraviti do tega, da bi se ravnali po dieti. Kadar ni nihče pazil nanje, so vselej stregli po klobasah in pivu in drugi slani hrani, in če bi bili prišli do nje, bi bil seveda vsakršen uspeh moje metode docela iluzoren. Nevenljiva zasluga gre docentu Herrmannsdorferju in njegovi ženi, ki sta nalik dvema cerberoma pazila na to, da niso bolniki dobili ničesar, kar bi bilo proti predpisom moje dijetе. Vsakega posetnika sta dala preiskati, ali ne nosi pacientom česa slanega: s svojo veliko pažnjo sta mi izvojevala zmago.

Zakaj povsod, kjer niso bili tako strogi, v zavodih in klinikah, kjer so manj pazili na kuhinjo in pacijente; povsod je izostal uspeh, ki ga je dosegel Herrmannsdorfer. Toda bavarskemu apetitu po mesu je bilo treba vendarle nekoliko popustiti. Vsi ti predpisi glede dijetе so kajpak precej elastični. Gerson pripisuje posebno zaslugo za svoje uspehe pri poskusih na Sauerbruchovi kliniki ženi dr. Herrmannsdorferja, ki je znala tako pogoditi individualni okus posameznih pacientov, da jih je po malem vse sprijaznila z dieto.

Sauerbruchova nesebična pomoč

Leta 1925. so uspehi dijetske terapije v Monakovem že toliko dozoreli, da je Sauerbruch prosil bavarsko vlado in »Podporno društvo nemških znanstvenikov« za denarno pomoč, ki jo je tudi dobil: s tem denarjem si je napravil lastno postajo s posebno kuhinjo in re-

zijo v svrhu nadaljnega izvajanja dijetske terapije.

Težko je v vsem obsegu precenti Sauerbruchovo zaslugo, ki si jo je stekel s tem dejanjem. Kot vodilni nemški kirurg se je energično zavzel za metodo zdravljenja, ki je ne samo naravnost protivna vsaki kirurški terapiji, nego so jo tudi vsi internisti kar najodločneje odklonili. Z velikodušjem, ki mu skoro ni najti enakega, se je prvi zavzel za nepomembnega in neznanega bielefeldskega zdravnika ter tako utrl pot novemu načinu zdravljenja tuberkuloze. S svojo osebnostjo in znanstvenim slovesom je Gersonovo metodo obvaroval, da bi prišla na glas »prirodnega zdravljenja«, ki ga znanost s prezirom odklanja — a navzlic temu ni mogel doseči, da bi prve objave in predavanja leta 1926. in 1927. izzvala kaj več kakor samo nekoliko radovednosti.

Seznam ozdravljenih bolezní

Ko je docent Herrmannsdorfer na kongresu za presnavljanje bolezní leta 1926. kot Sauerbruchov namestnik poročal o uspehih Gersonove dijetske kure, je bil njegov referat malone soglasno odklonjen. Kliniki so se sklicevali na slaba izkustva, nekateri, ker so zdravljenje prezgodaj prekinili (že po štirih tednih), drugi, ker je bila hrana tako neokusno pripravljena, da so jo bolniki vrgli med pomije. Edini Clairmont (Curih), ki je eksperimentalni tudi na samem sebi, je vedel poročati o pozitivnih uspehih. Šele v naslednjih letih je število ozdravljenj z dijetsko hrano toliko naraslo, da moremo — po Sauerbruchovem predavanju dne 3. julija t. l. v Berlinu — današnje stanje dijetskega zdravljenja natančneje opredeliti:

1. Lupus, tudi v najhujših oblikah, je ozdravljiv; bolnik okreva po kakih šestih do desetih mesecih.

2. Kostna tuberkuloza, fistule, karies so tudi v najhujših oblikah ozdravljive (razen pri amyloidnem degeneriranju itd.), po dieti je treba živeti v tem primeru včasih tudi več ko leto dni.

3. Pri obistni tuberkulozi (tudi obojestranski) in tuberkulozi oči, jezika itd. je izboljšanje dosegljivo v taki meri, da je bolnik spet zmožen dela; toda tu se je treba po dieti ravnati vse življenje, tudi še potem, ko je že nastopilo izboljšanje ali celo popolno ozdravljenje.

4. Pri tuberkulozi jabolka (vrat) uspehi niso zadovoljivi, če je bolezenski

proces že toliko dozorel, da moti redno funkcioniranje organov za prehrano.

5. Pri tuberkulozi želodca, čreves in trebušne mreže se bolezen pogosto že nenavadno naglo obrne na bolje in bolnik popolnoma okreva, razen če se ravno zaradi celjenja odnosno zarasenia tvorov na črevesju čreva tako zože, da ne morejo več redno delovati. Navadno pa se bolezen toliko izboljša, da sme zdravnik bolniku znatno ublažiti dijeto.

6. Naposled se dá tudi pljučna tuberkuloza celo v najhujših oblikah (razen če bi nastopile komplikacije) z dijeto toliko zboljšati, da smemo ne sicer teoretično, pač pa praktično govoriti o ozdravljenju.

Prof. Sauerbruch

Tak je rezultat dela, ki temelji koncem koncev na tem, da je Gerson v mladosti trpel na migreni. Ta nadležni glavobol pač še ni nikoli prej obrodil tako dobrih sadov...

Gersonova dijeta — zaščita proti boleznim

Gersonova dijeta seveda ni, da bi jo mehanično izvedel, ona tudi ni nikaka vera, ki bi, recimo, meso kratko malo proglašala za škodljivo, kakor to delajo na primer nekateri indijski zdravniki, ali kuhinjsko sol za strup, kakor trdijo nekateri fanatični pristaši prirodnega zdravljenja.

Zdravi ljudje, ki se dobro počutijo, lahko mirne vesti uživajo meso in sol, kolikor jih je volja — vse dotlej, dokler v redu izločajo sol odnosno klor. Da seveda nezmernost tudi tu ni dobra in priporočljiva, ve vsakdo. Saj je v javnosti dovolj znano, da so se za svetovne vojne, ko je nedostajalo mesa, nekatere bolezni same po sebi izboljšale, da pa preveč soljene in začinjene jedi škodujejo zdravju, ve takisto vsak šolarček.

Toda Gersonova dijeta je rodila nekatera pomembna izkustva, ki zaslužijo, da jih tu zabeležimo. Gerson je opazil, da tako on sam, njegova žena in pacienti, ki so se navadili njegove dijete, ne marajo več za »normalno hrano«. Izjemoma sicer tudi še uživajo normalno mesno hrano, a le neradi, zakaj meso in sol se jim upirata, malone gabita.

Za ta pojav sta možni le dve razlagi.

Utegne biti, da ta dijeta tako oslabi odpornosti ljudi, ki se ravnajo po Gersonu, da normalne hrane nič več ne prenesejo, da jim tedaj v splošnem dijeta škoduje. Ali pa utegne biti, da je naša sedanja »normalna hrana« v resnici anormalna, protiprirodna in da vrne Gersonova dijeta ono primitivno finocitnost prirodnega človeka ali (v svobodi živeče) živali, ki ima poseben čut za to, katera hrana je dobra in katera slaba, ter zato slabo odklanja.

Teorija Gersonove dijete

Vsa ta dejstva — ozdravitev tuberkuloze in drugih bolezni na eni strani, na drugi strani pa potencirana občutljivost nasproti hrani in zdravilom — tvorijo skupen kompleks in nehote se nam vsiljuje vprašanje: kako to, da je vse te pojave pokrenila Gersonova dijeta, to je v glavnem vegetarična, čbilo beljaka vsebujoča hrana z izdatno količino sadja, surovega sočivja, surovega mleka, surovih jajc (mineralogén) in ribjega olja?

V tem je teoretični problem Gersonove dijete.

In na to vprašanje ni do danes še nihče odgovoril. Po moji sodbi sino tudi še zelo daleč od kakega pozitivnega odgovora, čeprav jih je več skušalo ustvariti neko teorijo.

Herrmannsdorfer, ki je že prej pri infekcijah ran uporabljal hrano z obilo beljakovine in fosforove kisline, je menil, da je s tem dosegel acidozo (okislitev), ki pospešuje celjenje ran; zato

misli, da Gersonova dijeta s tem, da odteguje pacientu kuhinjsko sol, na drugi plati pa predpisuje beljakovinsko (obilo kislin vsebujočo) hrano, povzroči nekako »okislitev«, ki pospešuje tendenco organizma za celjenje. Profesor Jesionek iz Giessena, ki je mnogo pisal o zdravljenju lupusa po Gersonovi dieti, pa vidi vzrok ozdravljenja lupusa v tekočini vezivnega tkiva, ki lina od prirode to lastnost, da razkrajja bacile tuberkuloze, v onih primerih pa, ko je to lastnost izgubila, pa se spet regenerira ravno s tem, da hrani odtegneš sol.

Vsak bolni organizem je zastrupljen

Gerson pravi: Vsak »bolni« organizem je tako ali tako »zastrupljen« — v nasprotju z zdravim organizmom, ki tudi sprejema strup, a ga spet izloči. Če bolnik ne more strupov oddati, potem le-ti ne oškodujejo morda samo enega edinega dela organizma, čeprav se simptomi v glavnem samo tam pojavijo, ampak vse telo. Pri sleherni bolezni se tedaj, da se tako izrazimo, najprej izpremeni mineralno presnavljanje, takoj za tem od njega odvisni živčni sistem drčba in naposled od obeh odvisna in hkrati obe ravnaoča sekrecija (izločanje) notranjih žlez.

Prav zato mora terapija pri vsaki bolezni — pred vsem pa pri vseh kroničnih obolenjih, kjer se organizem že delj časa brezuspešno upira strupeni, ki so se vtihotapili v telo, pa naj bodo

to mineralni ali bacilski strupi — priti temu kompliciranemu sistemu mineralno presnavljanje-živci-žleze na pomoč.

To trojno nalogo reši ravno Gersonova dijeta, ki poseže na treh koncih v akcijo. Na mineralno presnavljanje vpliva s tem, da na eni strani odtegne klor, na drugi strani pa doda mineralogéna. Razstrupljenje drobnega sistema dosežeš, kakor je že Hipokrat vedel, najbolje na ta način, da pospešiš in povečaš delovanje žolčnega odtoka: temu ustreza na eni strani fosforjevo ribje olje, na drugi pa celotna sestava dijete, ki vrhu tega deloma neposredno, deloma pa preko žolčnega delovanja vpliva na sekrecijo želodčno-črevesnih žlez. In naposled prideš žlezam z notranjo sekrecijo najbolj do živega z vitamini, ki jih vsebuje tako ribje olje kakor sadni, sočivni in drugi sokji. Z istočasnim uporabljanjem vseh teh sredstev dosežeš počasno splošno razstrupitev telesa, ki se javlja čedalje jasneje: funkcije vsega telesa regenerirajo in pri tem je vse eno, ali gre za obrambno borbo proti tuberkulom, spirohetom ali gonokokom. Specifično zdravljenje postane odveč, a na njegovo mesto stopi ozdravljenje človeka kot celote.

* * *

Taka je Gersonova teorija. Naj že bo točna v vsem ali pa samo sen; njegovi uspehi so tako veliki in neizpodbitni, da smemo biti zadovoljni z njegovo prakso, čeprav nam nje teoretična osnova še ni jasna.

Anita Forbes

Moje ponočne pustolovščine

Eno najslabših noči sem preživela v Avstraliji. Veselo sem jezdila iz kraja v kraj; imela sem veliko fantazije in malo znanja o krajevnih razmerah. Moj zadnji gostitelj mi je bil naznačil pot, toda v teh krajih prav za prav cest ni bilo in tudi ne kakšnih posebno značilnih znakov. Dejal mi je, da naj jezdim »naravnost, dokler ne prispem na Rankinovo mejo.« Ves dan sem se ravnala po solnecu, toda solnčni zahod me je bil zatekel v kraju, kjer ni nič pričalo o kakršni koli meji; ko so se prikazale zvezde, sem izgubila ves orientacijski čut in jezdila tjavendan,

Nenadoma se je moj konj uprl. Bil je čisto izčrpan, toda občutil je v gozdu ogenj, preden sem ga jaz opazila. Krenil je naravnost k njemu.

Presenečen mlad možki v kockasti sraciji je vstal od ognja, kjer je kuhaf večerjo. Vprašal me je »kam za hudiča« jezdil in mi je, potem ko je dodobra premeril s pogledom mojega konja, ponudil večerjo in vsa svoja pokrivala.

Ta večer je bil dokaj zabaven. Obmejni jezdec ni videl ves mesec nikogar, ki bi bil človeku podoben; edina družba so mu bile papige kakaduji. Postal je zelo zgovoren; s pipo v ustih in s širo-

kim klobukom na glavi, ki mu je stal kakor prilepljen, je pripovedoval o svojem življenju.

Zjutraj mi je bil pokazal, kako se dela pufftaloon — planinski kruh brez kvasnic — in mi naznačil pot v smer, o kateri sem mislila, da me je bila privedla sem-le; rekel je, da tudi ženska ne more zgrešiti do obmejnega žičnega plota. Moj konj se je — kakor sem občutila — nekoliko orientiral v prostoru in sem mu pustila proste uzde; zares, prispela sva k postaji. Podobna je bila Noetovi barki, imela je dva lokala in streho iz pocinjene pločevine ter verando sredi kolov in žičnih ograj.

Moj gostitelj je slovel po vsej Avstraliji pod imenom »Keber«, ker je imel od sile čudno obličje. Toda smehljaj mu je bil lep in širok. Pri njem se je mudil neki neverjetno mršav možki.

Na postaji je bila samo ena postelja, ki so jo dali meni; po večerji smo navili staromoden gramofon in plesali v jahalnih črevljih.

Koncem tedna sta se moj gostitelj in njegov prijatelj odločila, da pojedeta v najbližje mesto in dvigneta plačo. To je združeno s popivanjem.

Pred odhodom je »Keber« nezaupljivo stopil k meni in mi rekel, da naj postavim sekiro pred vrata spalnice, da se bosta moža, ki se vrneta vinjena iz mesteca, spomnila, kdo da je v postelji, ki sta si jo po navadi delila med seboj.

Obljubila sem.

Naslednjo noč me je vzdramil strahovit ropot v sosedni sobi. Urno vzamem sekiro in stopim v sosedno sobo. Ondi so bili trije možje; na novo došli tujec je bil v zadnjem stadiju obupa.

»Preveč se ga je nalezel«, mi je pojasnil gostitelj, »in se zdaj pripravlja na samomor.« Tujec je neumljivo momljal. Svetovala sem mu močno črno kavo.

»Keber« se je opotekel k ognjišču, da bi jo bil skuhal. Suhec - dolgin je stopil na verando, da bi ondi postlal tretje ležišče. Obrnila sem tujcu hrbet; v tem hipu je mož potegnil britev. Ni mu uspelo, da bi si bil prerezal vrat, toda ranil se je bil tako hudo, da sem se bala: zdaj pa zdaj se mu bo glava pobesila na hrbet.

Ko smo ga za silo obvezali in položili v posteljo, je »Keber« zajezdil spočitega konja in se nekam dobre volje namenil po zdravnika, ki je bil petdeset milj daleč. Mislila sem, da po nepotrebnem trati moč, ker mora samomo-

rilec do zdravnikovega prihoda izkrvaveti.

Midva s suhcem sva sedla na stolce. V nekaj minutah je moj znanec zadremal. Mislila sem, kako zoperno brezčutno je to, vendar sem se kmalu nato sama vdala spancu. Jutranji svit naju je vzdramil. Samomorilca ni bilo nikjer!

Razburjena sva pretaknila vso hišo. Suhec je že trdil, da nas je ta človek potegnil za nos.

»Ne govorite tako abotno,« sem ugovarjala. »Saj sem ga videla, kako se je zarezal.« Mož očitvidno mi verjel niti lastnim očem.

Ko sva se najbolj prerekala, pride sluga z novico, da leži v potoku neki tujec. Povedal je, da se mu glava drži z obvezo in da se je vtopil v prav plitvi vodi.

Najbolj so motile moje noči hijene in kamele. »Duhovi« prihajajo v pošteve šele na drugem mestu.

Ko sem potovala po Abesiniji, smo zavezovali kamele h kolom tik šatorov. Vse je bilo dobro, dokler niso hijene občutile potrebe po večerji. Potlej nas je njih rjojenje po bliskovo vrglo iz spalnih vrečic. Navadno so se mezgi prvi utrgali in se splašeno zakadili v šatore. Domačini so v takem primeru kar na slepo streljali; niso se dali preveriti, da so v bližini hijene, ne pa razbojniki. Hijene pa niso, kaj pa da, nikdar zadeli.

Hujše pa je, če kamele znorijo. Pred nekaj leti sem potovala križem po Libijski puščavi. Bila sem preoblečena v Beduinko in sem vodila s seboj karavano 70 domačinov s kakimi dvajsetimi kamelami. Bilo je spomladi in samci, ki občutijo dobo parjenja, so postali vihraivi in nori. Izbrizgavali so neko neprijetno tekočino in rjovelj kakor biki. Edino varno mesto je bilo na njihovem hrbtu; vse kar so videli pred sabo, so v svoji pomladni jarosti napadali.

Neko jasno lunino noč sta dve veliki kameli pretrgali konopec, ki veže sprednje noge pod kolenom. Njuno rjojenje me je pognalo iz šatora. Noč se je videla pošastna, polna vrvečih likov. Dve kameli sta se vrgli proti meni; izrabila sem zadnji hip in skočila slabo oblečena, kakor sem bila, v bodeče grmovje.

Nastal je velik poplah. Živali sta divje tekači po taborišču, pod njima so se podirali šatori. Vso noč smo lovili te zo-

prne zverine; šele, ko sta se dovolj izmučili, smo ju zopet ukrotili.

Strahovi! V Abesiniji sem preživela zelo nemirno noč zaradi — ne vem, zaradi česa prav za prav. Zataborili smo se v bližini mohamedanskega pokopališča. Moji spremljevalci so ugovarjali; kot koptiški kristjani so bili preverjeni, da na grobeh nevernikov strašijo »duhovi«. Nisem dovolila, da bi se bili pomaknili kam drugam, ker se mi je zdelo, da je prostor zaradi sence, vode in paše najpripravnejši. Preden sem se vlegla k počitku, t. j. oblekla si še kakšne volnene reči preko jezdnih hlač in sweaterja in zlezla v trojnato spalno vrečo, sem si ogledala pokopališče. Bilo je ograjeno z nizkim zidom. Grobovi so bili pokriti s kamenjem, v kotu pa je stala mrtvašnica. Ko sem se preverila, da ne tiči v nji nobeno človeško bitje, sem se vrnila v šator in zaspala.

Okrog polnoči me je predramilo neko trkanje. Zavpila sem nad vojaki:

»Nikar ne trkajte! Čas je, da zaspate!«

Na moj vzklik ni nihče odvrnil. To se mi je zdelo sumljivo, pa sem stopila iz šatora. Bila je pošastna noč. Skozi veje minoz je trepetala bleda mesečina. V drevju je šumel veter in dva ptiča sta se klicala od nekje s čudnimi, zategnjenimi glasovi, ki so izzveneli na koncu kot bi kdo zalajal.

Trkalo je venomer — sicer pa je bilo v taborišču nenavadno tiho. Stopila sem k prvemu sosednemu šatoru. Bil je prazen. V drugega mi ni bilo treba niti pogledati, ker je bilo platno na široko od-

prto. Zelo počasi sem se obrnila proti pokopališču; zdelo se mi je, kakor da ne bi stala na lastnih nogah.

V hipu, ko sem dospela k zidu, se je dvignila neka bela torba in se mi s krikom vrgla pod noge.

Ko se je srce zopet znašlo v normalnem stanju, sem se zavedla, da je to moj sluga, ki se je bil zavil v bel, z zemljo pomazan prt in si obesil okoli vratu vse amulete, kar jih je zmogla karavana.

»Kaj pa počenjate?« sem ga vprašala. Pokazalo se je, da so vsi drugi odšli na vas.

»Pazim na mezge, da ne požro vsega zrnja. Zavil sem se, ker tukaj straši,« je odvrnil.

»Kaj pomeni to trkanje?« sem vprašala. Trkanje se je glasilo, kakor da bi prihajalo z one strani obzidja.

Abesinec mi je pojasnil z glasom, kakor ga ima oče, kadar govori nespaletnemu otroku:

»To so duhovi nevernikov. Trkajo ob rake, a ne morejo priti ven.«

Stresla sem se. »Pojdite v vas,« sem velela. »Sama popazim na konje.«

V resnici pa sem se zaprla v šator in prižgala vse luči, ki sem jih mogla najti. Sedela sem nemirno na ležišču in poslušala. Trkanje je bilo neenako glasno, včasih pa se je za hip ustavilo. Proti jutru je postalo močnejše in blizu mere je prasketalo, kakor da bi se lomilo drevje. Nato je nenadoma prenehalo.

Taka je bila moja abesinska noč.

Nikdar nisem dognala, kaj je bilo vzrok trkanju.

M. Č. — A¹⁾

Muslimanska žena

Naša javnost se je često bavila z življenjem muslimanske žene, a žal vedno zelo površno in tako negotovo, da svojih čitateljev ni nikdar podučila o demokratskem stanju. Z ozirom na mnoge predsodke, naj na tem mestu stvarno orišemo življenje te skrivnostne žene izpod gostega pajčolana in za tajinstvenimi rešetkami na oknih.

¹⁾ Prvič v slovenskem tisku objavlja »Življenje in svete« informacije o muslimanski ženi direktno iz muslimanskih krogov. V naši državi živi približno tričetrt milijona prebivalcev Mohamedove vere; Slovenci, ki

V Evropi obstoji cela literatura o življenju muslimanske žene, toda vsi ti nešteti spisi so po veliki večini zgolj neomejeno število fantastičnih pripovedk, ki pa jih nepoučeni čitatelji sprejemajo kot stvaren oris življenja žene v islamskem svetu. Pisci tekmujejo, kdo bo povedal večje bajke o ha-

se selijo po vsej državi, prihajajo tudi z njimi češče v stike. Zato je dobro, če jih skušamo kolikor mogoče objektivno spoznati. Zaradi udomačenosti uporabljamo dosledno izraz muslimanska (ne moslimska) žena.

remih, ki v njih žive trume zalih odalisk. Te lepoticke so zaslužnjene in tujemu očesu skrite z gostim zagrinjalom. Človek lahko samo slutí, kaj se skriva pod svilnatim prtóm, kaj diskretno razodevajo sanjave velike črne oči in nežne, plemenito oblikovane linije rok in nog. Harem je dom neomejene moške pohote; v njem je žena samo stvar, ki velja toliko kot kos pohištva. Strahotna mora biti usoda take žene, ki je ponižana na stopnjo domače živali, bitja, ki nemo in voljno prenaša vsa ponižanja in suženjski izpolnjuje vsako zahtevo svojega moža. Okrutna je usoda teh zakritih in zaklenjenih bitij brez svobode in sploh brez možnosti svobodnega kretanja. Ne smejo se zanimati za nič, kar je izven harema, niti ne smejo znati kaj o javnih zadevah, o usodi svoje domovine. Vrhu vsega tega živi islamska žena v večnem strahu, da si mož pripelje nekoga dne drugo ženo, tekmovalko, ki si bo pridobila vso njegovo ljubezen.

Taka je slika muslimanske žene v očeh povprečnega zapadnjaka; take se je navzel v evropski literaturi. Onemu, ki pozna dejanski položaj, se vidi ta slika nalik slabo izdelanemu falzifikatu kakšne umetnine. Ni mogoče zameriti ljudem daleč v Nemčiji, Švedski ali Belgiji, da verjamejo tem pripovedkam, toda naši ljudje bi bili morali imeti malo jasnejše in pravičnejše pojme o 300.000 muslimanskih žen, ki nedaleč od nas v mejah iste države molijo Alaha in z neomejeno ljubeznijo negujejo svojo materinsko govorico.

Skušajmo tedaj nekoliko razbistriti te napačne pojme.

Kaj pravi o ženi koran?

Koran (kuran) je edini vir muslimanske veroizpovedi, sveto pismo islamskih vernikov. Ta knjiga nas najbolj prepričuje, da žena v očeh Mohamedovega vernika ne sme veljati kot bitje druge vrste, predmet v posesti svojega lastnika, marveč da je po naukih te vere popolnoma enakopravna s svojim možem. V koranu se na več mestih omenja žena in njen položaj do moža. Četrto poglavje 1. vrsta se glasi dobesedno:

»O narodi! Bojte se svojega Gospodarja, ki vas je vse ustvaril iz enega edinega bitja in ki je ustvaril vaše žene iz iste snovi kakor vas. Bojte se Boga, ki ga vsi molite in spoštujete žene in

rodbino, zakaj resnično varuje njih sam Bog.« Ali pa 2. poglavje 228. vrsta:

»Ženam gredo iste pravice, ker se zahtevajo od njih tudi iste dolžnosti; one imajo na isti način pravice do svojih možev kot jih imajo možje nasproti njim.«

Razen tega je dejal ustanovitelj muslimanske vere Mohamed o ženah tole: »Resnično, najboljši med vami so tisti, ki so najboljši svoji ženi«, ali: »Pod materinimi nogami leži pravi paradiz.«

Mohameda je sploh zelo skrbel položaj žene. Ne samo, da ji je pripisoval enake pravice kot možu, marveč je tudi zahteval od njih vzajemne ljubezni in nežnosti drugega nasproti drugemu; od moža je zahteval še viteštva in ustrežljivosti nasproti ženi. Preden se je pojavil islam, je bilo stanje žene v Arabiji ne le težko in žalostno, marveč naravnost tragično. Arabci so videli v rojstvu ženskega otroka nesrečo in so tako deco pokopavali živo v pesek, prodajali v suženjstvo ali zamenjavali za domače živali. Zakon je bil čisto slučajna, neobvezna vez in mož je lahko delal z ženo, kar se mu je zljubilo, Arabec je imel 15, 20, celo po 100 žen. Zakoni sploh niso ženo štitali in ji dopuščali podedovanje. Tudi v Perziji je bila žena izven zakona; moški se je lahko oženil z materjo, sestro itd. Mohamed je prvi prepovedal ubijanje in zakopavanje žive ženske dece in je učil, da rojstvo ženskega bitja pomeni božji blagoslov in milost, umrli ženski otroci pa se pretvarjajo v angele, ki potem v nebesih molijo za duševni blagor svojih staršev. Islam je zavzel glede žene čisto nasprotno stališče nego ga zavzema izraelsko sv. pismo, ki je podlaga krščanski veri. Dočim je v Mojzesovih bukvah žena zapeljivka, da, celo orodje v rokah hudega duha, krivec izvirnega greha človeškega rodu in sploh pravir vsega grešnega, vsega zla in trpljenja, je islam zavrgel nauk o izvirnem grehu in sprejel čisto individualno načelo. Vsak človek odgovarja zgolj za svoje lastno dejanje in nehanje, ne pa tudi za grehe prastaršev. Mož in žena sta tudi že zaradi tega enakopravna, ker je vsak odgovoren za to, kar oseba no dela, naj bo potem zlo ali dobro.

Celibat in svobodna ljubezen

Taka pozornost nasproti ženi je mušen pogoj zakonskega življenja, ki o njem islam veruje, da je boljše, čistejš

še in zdraveše od izvenzakonskega. Celibata in svobodne ljubezni islam ne trpi, zato priznava sveta čuvstva ljubezni samo tedaj, če dobe obliko zakonske skupnosti. »Zenite se z onimi, ki jih ljubite.« Starši imajo pravico, da glede zakona razpolagajo s svojo deco: ko je le-ta polnoletna, ima proste roke. V tem primeru ne velja zakon, če hči ne privoli vanj. Razumevajoč ljubezen kot princip stvarjanja, vidi islam v zakonu (braku) logično realizacijo tega principa. »Zakon je formalen akt, posvečen z vero, zajamčen z zakonom in z javnostjo.« Spolna ljubezen ima pri vseh bitjih en sam cilj: potomstvo, a potomstvo ima dobre pogoje za obstoj samo v zakonski skupnosti. Z islamskega stališča je zakon zveza, v kateri se mož in žena izpopolnjujeta. Mož prinese vanjo volje in telesa, a žena srce in požrtvovalnost. Najtrdnejša

vez med možem in ženo je vzajemna ljubezen, vsestranska pozornost in brezobzirna požrtvovalnost drugega nasproti drugemu. »Ti moraš živeti z njo rodbinsko življenje, ki bo izpopolnjeno z dobroto!« (Koran, VI. poglavje, 23. vrsta), ali: »Ne smete pozabiti prijateljske vzajemnosti v zakonu.« (Koran, II. poglavje, 238. vrsta). Po »Medžanimum — narejnu« se lahko polnoletna žena poslužuje vseh državljskih zakonov; more se baviti s čimerkoli, sklepati pogodbe, sprejemati obveze itd., — vse to povsem samostojno in v polnem obsegu kakor mož. Pri vstopu v zakon ji niti ni treba sprejeti moževega priimka. V zakonu je dolžna možu samo zvestoba in dobro vzgojo otrok, sicer pa je zasebno pravno neodvisna od moža in prosto razpolaga s svojim premoženjem.

B. R.

O zajedalcih in njihovih žrtvah

Profesor Zarnik v Zagrebu ima navado, da pristavlja k dokazom razvojne teorije: »Gospoda, dokaz, da so se živalske vrste razvile, so tudi parasiti. Če bi bil Adam ustvarjen z vsemi zajedalci, ki mučijo sedaj njegovo potomstvo, mu ne bi preostajalo nič drugega kakor leči in umreti.«

Nastane vprašanje: kako so se zajedalci razvili?

Zgodi se včas, da pogoltnemo z vodo majhne rake, črvičke ali kaj sličnega. Te živalice so sedaj naenkrat v našem želodcu in običajno jih prebavimo, kakor kos klobase ali pečenke. Zgodi pa se včas, da stvar ne gre tako lahko. Nekateri živali, zlasti črvi, imajo sposobnost kljubovati prebavnim sokom; take najdemo včas v človeškem želodcu, čeprav nimajo tam ni-

kakega posla in tudi kmalu propadejo. Tako je na primer z živo nitjo (Gordius), ki jo je najti pogosto v naših vodah. Takim živim pravimo, da so nepravil ali psevdoparasiti.

Sl. 2.

Cyclops strenuus (živi prosto)

Sl. 1.

Ankylostoma duodenale (glava)

Zgodilo se je že, da je kdo z vodo pogoltnil pijavko. V nekem takem primeru se je le-ta nasečila v goltanec in je svojega gostitelja skoraj zadušila, dokler je ni zdravnik vzel iz njenega paradiža in ji pripravil sramoten konec.

V davnih časih so torej notranji zajedalci prišli slučajno v našo notra-

njost. Izločali so sokove, ki so preprečili njihovo prebavo, njih jajca so prišli zopet v istega gostitelja in popoln parazit je bil tu.

Parasiti so navadno specialisti. Jajčece konjske gliste (*Ascaris megalocephala*) propade, če ga usoda nanese v naš želodec; obratno se naša glista (*Ascaris lumbricoides*) ne razvije v konju.

Parazit ali zajedalec je skratka bit-

Sl. 3.

Tracheliales stellifer (parazit na somu)

je, ki je spoznalo, da je mnogo lepše in udobneje živeti na tuje stroške nego na lastne.

Namen zajedalstva ni hranitelja ubiti. Ni v interesu trakulje, ki se od nas hrani, ali bolhe, ki nas grize, da bi mi umrli. Baš narobe. Vendar izločajo nekateri črvi tako hude strupe, da lahko postanejo življenju nevarni, posebno če nastopajo v večjih množicah.

Že oborožena trakulja (*Taenia solium*) more povzročiti znake zastrupljenja kakor so slabokrvnost, nervozne motnje, šumenje v ušesih, halucinacije, omotice, bolečine v udih, nezavest in celo duševne bolezni.

Še mnogo bolj strupen pa je majhen, do 18 mm dolg črv *Ankylostoma duodenale*, ki se naseli v črevesih in povzroča težke simptome ali celo smrt, kar je za parazita zelo nepraktično, ker mora pri tem sam poginuti.

Ankylostoma so poznali dolgo časa le iz Italije, Egipta in tropičnih dežel. Nenadoma pa se je bil pojavil pri zidanju tunela skozi Sv. Gotthard, leta 1872.—81. in povzročil tamkaj mnogo obolenj. Od takrat je še pogostokrat širil v srednji Evropi »jamsko bolezen«. V Nemčiji je v Ruhrskem okrož-

ju zbolelo nekega leta 14.261 rudarjev na močni slabokrvnosti, ki jo je povzročil *Ankylostoma*.

Kako nálezejo rudarji tega zajedalca? Majhni črvički, ličinke tega črva potrebujejo za svoj dobrobit vlage in temperaturo kakih 28—30°, ki je pri nas na prostem redka. Ličinke prevrtajo kožo in pridejo tako v venozni krvni obtok. Odtod jih zanese kri v desni srčni preddvor, prekat, nato pa v pljuča. Tam prevrtajo pljučno stenko in prelezejo cela pljuča, nato zračne cevi, sapnik, goltanec, žrelo, požiralnik, želodec in končno dosežejo v črevo, kjer tudi ostanejo. To je zares čudovita pot.

Nastane vprašanje: Kako vedo ličinke, kaj jim je storiti? Pot mladih trakulj in trihin je drugačna, pa nič manj komplicirana in vendar dosežejo živali na mesto, ki jim je namenjeno. Bil bi navaden izgovor, če bi tu govorili o instinktu, vendar pa nimamo pojma, zakaj se živali obnašajo ravno tako in ne drugače. Zanimivo je, da njihov »instinkt« ni nezmotljiv, da delajo živali večkrat sebi v škodo. Tako se naša navadna glista včasih domusi, da se izvrti skozi črevesno steno in pride v trebušno votlino, kar povzroča vnetje potrebušnice. To pomeni, kakor pravi Goldschmidt, obenem samomor črva in umor gostitelja.

Sl. 4.

Syngamus trachealis

Zajedalci se naselijo v gostitelju, nato pa, ko so si pridobili življenjsko pozicijo, začno takoj skrbeti za potomstvo. Vsi paraziti producirajo ogromne množine zelo trpežnih jajčec. Ker more večina njih živeti le v enem gostitelju, je verjetnost zelo majhna, da pride takšno jajčece na »plodna tla«.

Škrb za potomstvo pa je tudi glistina poglavitna briga. Življenski pogoji so v črevesu prav izvrstni. Od vseh strani obdaja žival hranilna snov, zato zajedalec tudi ne potrebuje oči, da bi zagledal plen, niti posebno krepkega mišičevja, da bi se daleč pomikal in živčevja in finih čutil že celo ne mnogo. Trakulje, ki so v nekem oziru najpopolnejši med notranjimi parasiiti, nimajo niti ust, niti črevesa in sesajo kar z vso

Sl. 5.
Schistosomum haematobium (samec in samica)

kožo. Če nastopajo v kakem živalskem redu dve sorodni skupini, izmed katerih živi ena prosto, druga pa parasitično, opažamo vselej, da so parasiiti bolj enostavno zgrajeni kakor njihovi prosto živeči sorodniki.

Za primer navajam dva majhna raka, ki živita v naših vodah. Prvi (*Cyclops strenuus*) ima dobro razvite oči, noge in tipalke. Pri drugemu, ki se imenuje *Tracheliastes stellifer*, so vsi ti deli okrnili. Ta poslednji živi na škrgah in v listni votlini soma. Živčevje in vsa čutila se pri parasiitih reducirajo, za to se pa silno razvijajo spolovila. Za ubogega črva pa vendar stvar ni tako preprosta, saj vlada v človeški notranjosti večna tema in parasiiti vrhu tega tudi ne vohajo posebno dobro. Kako se najdeta na pr. v temnem črevesu on in ona? Nekateri črvi so rešili ta problem z dvo-spolnostjo. Trakulja je samec in samica obenem. Drugače pa je storil *Syngamus trachealis*, ki živi v sapniku mnogih ptičev. Samec je vse življenje prisesan ob samico. Tako živita v slogi in nikdar ne zahtevata ločitve zakona. Še boljše si je uredil *Schistosomum haematobium*. Ta zelo neprijeten zajedalec je razširjen po Afriki in živi v človeški krvi. Sa-

mica je daljša in bolj okroglega telesa, kakor samec, ki ima na prednjem delu svojega telesa žleb, v katerem leži samica vse življenje. Teško si je predstavljati večjo zakonsko intimnost.

Pogosto potrebujejo parasiiti tako zvane vmesne hranitelje. Svinja rije po zemlji in slučajno pogoltno jajce trakulje. Iz jajčeca se oprosti majhen embrio, živalica v obliki krogle s šestimi kaveljci. Ko dospe v črevo, prevrta embrio črevesno steno in pride v krvni obtok, potem pa v mišico, kjer izraste v mehurček, tako zvano ikro. Človek uživa slabo kuhano ali povojeno meso in dobi trakuljo, ki producira zopet jajčeca. Tako je krog sklenjen.

Vmesni hranitelji so vedno živali, ki služijo končnemu gostitelju v hrano. Ikre treh človeških trakulj živijo v govedu, svinji in ščuki...

Ikre mačje trakulje živijo v mišjih jetrih, ikre neke trakulje, ki živi v raci, pa v malih rakih. Ličinka črva, ki se imenuje *Gigantorhynchus moniliformis*, živi v nekem hrošču, ki ne diši dobro in ga imenujejo smrtni hrošč. Odrasel črv pa v črevesu miši, podgan, veveric in drugih živali, ki jedo tega hrošča.

Včasih je ta črv tudi v človeku in sicer trpijo na tem posebno Sicilijanke. Nalezajo parasiita le tako, da pojedjo smrtnega hrošča. Ker je hrošč tako velik, kakor naš »majniški keber«, pač tega ne morejo storiti nehoté. Linstow, ki pripoveduje to storijo, pristavlja, da jedo Egipčanke neke druge hrošče kot lepотно sredstvo in da se hočejo Sicilijanke najbrže na isti način navzeti lepote.

Torej ženska ničemurnost s tragičnimi posledicami.

ARHEOLOGI V PALESTINI.

Brez hrupa bogatijo neke znanstvene misije človeško vedo glede ugaslih in pozabljenih rodov. Izvestna odkritja v Uru so obrnila pozornost občinstva na raziskovalce v Mezopotamiji. Sedaj pa gre beseda o učenjakih, ki izkopavajo po Negebu. To je nekaka puščava, koder redko naletiš na nekaj zelenic ali kaktovih skupin; razprostira se med Črnim in Sredozemskim morjem. Ob času očakov je morala biti že precej taka, kakršna je dandanašnji. Vendar je bila že obljudena in malo pred svetovno vojno se je ameriška starinoslovska družba lotila raziskavanja. Odkrila je ostanke nekaterih mest, od katerih so posamezna zopet oživila ob rimski vladavini. Ne daleč od sela Beissana (svetopisemski Beth San), ki ima še rimsko gledališče, so spravili na dan osnovo čudno kubističnega templja iz dobe Ramsesa III.

Knut Hamsun

Čez morje

Popotno pismo

Potopisna črtica Knuta Hamsuna, ki jo prinašamo svojim čitateljem, je veležnačen drobec Hamsunove pisateljske umetnosti in njegovega motrenja življenja in sveta. Nad vse preprost v izrazu, a iskreno skoro dickensovsko presrčen in človeški, oblikuje Hamsun življenje vedno z rahlo ironijo in humorjem za razne človeške hibe in nedostatke. Taka sta v tej črtici trgovec in Nyke, v svojem bistvu že prva obrisa dveh poznejših jako zanimivih in simpatičnih figur Okuženca in Samomorilca najboljšega Hamsunovega romana »Zadnje poglavje«, kakor je pastor Nyke po drugi strani v prvem obrisu že podan glavni junak njegove poznejše drame »Munken Vendt«. Črtica nam nadalje predstavlja pisatelja v prvi kali kot oblikovatelja nacionalno-socijalnih problemov svojega naroda, ki se jih je pozneje vedno pogosteje in vedno globeje lotil («Rast zemlje», »Benoni«, »Mesto Segelfos«), ki je nakazan tu v izseljevanju in ki je za Hamsuna istovredno z brezdomovinstvom in izkoreninjenjem iz rodnih, kmetijskih tal.

Hamsunova črtica je napisana s pisateljevega drugega potovanja v Ameriko.

F. A.

Zdaj, po treh tednih, odkar sem pristal v Ameriki, sem se slednjič pripravljal, da vam pošljem to poročilo o svojem potovanju. Zal mi je, da nisem mogel tega prej storiti, — duh je bil voljan, samo meso je bilo slabo. Sredi avgusta sem zapustil Norveško, kjer smo že delj nosili svoje svršnike, in zašel tri tedne pozneje v vročino preko 90 stopinj Fahrenheita v senci. To me je precej zdelalo in motilo moje drugače tako izvrstno septembersko zdravje.

Skušal vam bom pisati na pamet, čisto po spominu. Saj nimam niti črke več od vseh svojih važnih papirjev z ladje. Vse je preč. Vsi moji zapiski so neke noči izginili na robu novofundlandske obale. Vsak drug bi gotovo izgubil razum — jaz niti zakričal nisem. Samo sesedel sem se na svoj rumeni ročni kovčeg in se kot mož vdal v nezbežno. Proti polhnevu pa sem se toliko ohrabril, da sem popil celó skodelico čaja.

Tako smo torej pustili za sabo most v Kristijaniji, potem ko smo si še zadnji pomahali v slovo in je mornar iz-

stavil pobotnico za izkrcanje izseljencev.

»Se zdaj ni mogoče več vrniti?« je vprašal moj mladi sopotnik z jokavim glasom.

»Se, v Kristianssandu. Pa tega ne boš storil.«

»Potem pa se napijem in odjadra bom veliko veliko milj proč od doma,« je zaihtel.

Ah, ta mlečnozobi fant! Sedemnajst let mu je bilo in ni bil še nikoli z doma.

Nastal je vrišč in ropot. Šest sto ljudi je gomazelo po krovu sem in tja in vlačilo po cele tovore prtljage v medkrovje. Tu so bili obubožani gorjanci iz naših dolin, kmetje z danskih otokov, grobokoščeni švedje, — berači in siromašni ljudje, falirani kupci iz mest, rokodelci, ženske, mlada dekleta in otroci. Bila je Skandinavija, ki se seli.

»No, zdaj plavamo,« je rekel človek poleg mene. »Vi ste bili že prej tam onkraj?«

»Bill!«

Bil je mož tridesetih let, zaht, mozoljast in brez brade. Vrvica iz svetle dlake z okroglimi členi mu je visela po prsih, krog vratu je imel belo, posvaljkano ruto. Ušesi je imel prebojeni z dvema luknjicama.

»Lepa zemlja, ki jo zapuščamo!« je rekel. »Najlepša na svetu!« — Njegove dobrodušne oči so bile čisto svetle.

»Zakaj pa jo zapuščate?«

To je imelo svoj poseben vzrok. Bil je seminarist, bil je učitelj, sicer pa se je imenoval Nyke, Kristen Nyke. Nato se je zapletel z župnikom C. F. Magnusom v neki teološki prepir, in ta prepir se je končal s tem, da je izgubil svoje učiteljsko mesto. Pripovedoval je o svojem pozivu na javnost, o svojih štirih dolgih člankih v Bogoslovnem vestniku in kaj je brez pomišljanja odgovoril škofu na njegovo pismo: »Gospod škof, vaša svetlost pač lahko zahtevate od mene nemogoče, izpolniti tega pa ne morem.«

»In o čem se je prav za prav sukal ta prepir?«

Z obraza učiteljevega je zasijala neverjetna vzhičenost:

»O čem se je prepir sukali? Jaz vesliko berem, raziskujem časnike in listine in sem za svoje razmere učen človek. Otroke katehiziram po zahtevah časa in po sklepih svoje lastne naravne pameti. Tu stoji o Noetu, da je vzel s sabo v ladjo po en par vseh živali, ki ne žive v vodi. Kdo mi bo povedoval to! Je imel nemara par mastodontov, par mamutov, par slonov pri sebi, od katerih bi vsak par zadoščal, da bi bil njegov mali brod poln. Po drugi strani: Je imel Noe povečevalno steklo in mikroskop? Tako preprosto vprašujem, ker pač ne znam bolje. Je mogel vzeti Noe s sabo vse te milijone milijonov nevidnih živalic in črvičkov, ki so človeškemu očesu skriti? In jih je mar mogel preiskati brez povečevalnega stekla in najti med njimi moško in žensko živalico vsake posamezne vrste?«

Se več ljudi se nam je pridružilo, ki so poslušali vnetega govornika. Tu so se pričeli nekateri hehetati, drugi pa so stali globoko zamišljeni. čvrsto verujoč v nauk svojih otroških let. Gospod Nyke je zaduhal kri in nadaljeval s svojim robantenjem nad nezanesljivostjo svetega pisma:

»Prav tako je z Jezusovim božanstvom,« je dejal. »Pred cerkveno skupščino v Niceji je bilo vsakemu svobodno, verjeti o tem, kar je hotel; tedaj pa se je ugotovilo. To se je zgodilo v 4. stoletju po Kristusu. In od takrat je tako ostalo. Če pa kdo pregleduje v knjigah in listinah, ne najde nikake utemeljitve za ta človeški nauk. V neki švedski knjigi sem bral, da temelji vse to na napačni razlagi neke grške črke. Pokazal vam bom to, samo da pridem do svojega kovčega; tam imam knjig na kupe.«

Zgoraj na krovu je zdaj postalo razmeroma mirno, tako da je gospod Nyke lahko čisto nemoteno govoril; skozi line v medkrovju je prihajalo brnenje glasov vseh teh zaposlenih ljudi tam spodaj, ki so s stisnjenimi pestmi branili svoja ležišča in porivali svojo prtljago vstran.

Četvorica mladih gospodičen v lahkoživo okriljenih oblekah in modrimi obročki pod očmi je kramljaje paroma stonala mimo. Orientirale so se za prihodnje dni na ladji, strmele z velikimi, plavimi očmi krog sebe, ogovorile vsakega pretrčnega mornarja in neustraseno stopale čez ves ta vrtež, ki jim je ležal na poti, ne da bi samo svoje

tolste, male ročice dele iz svojih plaščnih žepov. Če se je katera izpoteknila, so se zasmejale vse štiri in bile takih misli, da je življenje na ladji prav veselo.

Šel sem dol, da bi si izbral ležišče v kolikor mogoče snažni sosesčini. To pa je med tem že oskrbel moj mladi sopotnik; sedel je tam gori na svoji slamnjači kakor cesar in vsakemu, ki je hotel zavzeti njegovo ležišče, zalučil kopico divjih besed na glavo.

V bližini najinih ležišč so našli svoj bivališča tudi Kristen Nyke in njegovi tovariši. Dva od njih sta »navadna rokodelca«, je rekel gospod Nyke, in imata skupen mošnjiček in skupen kovčeg, a si nista brata; tretji je imel bolj negovane roke in vesel, premeten obraz, bil je iz trgovske rodbine. Ta možak nam je ves čas vožnje v obilni meri skrbel za zabavo. Ni ga popadla morska bolezen, zmerom vesel, uslužen in vedno pripravljen, je švigal med pasajirji in voljno sipal svoje dovtipe po vsem medkrovju. Zase pa je poznal, kot se je videlo, ta mali šegavi možiček eno samo zabavo tu na zemlji: to namreč, da je svojega sopotnika Nykeja, ki ga je zmerom klical z njegovim imenom Kristen, venomer dražil in zbadal, in le redkokdaj se je primerilo, da je ta dvojica živela v miru med seboj. Včasih je zbudil seminarista sredi noči, da ga je vprašal po njegovem zdravju, ali pa mu je povedal, koliko je ura, Nyke pa se je ves divjji zdramil in prisegel grozno maščevanje za to »lopovščino«. In nato sta oba spet zaspala.

Zdaj sta stala oba tam in čakala na obed.

»Nykeja bomo napravili tam za pastorja,« je rekel trgovec.

Nyke se je zasmel. Pastor, on! Za to je bil on veliko preveč izobražen! In obrnil se je k meni in vprašal, kaj naj človek z njegovo izobrazbo prav za prav prične. On ni med tistimi, ki prezirajo telesno delo, a priznati se mu pač mora, da nosi v sebi pogoje za kaj drugega. Mislil je na mesto profesorja v kakem učilišču.

Ko se je oglasil zvonec k obedu in so spustili ogromne čebre z emigrantsko hrano v medkrovje, je nastalo tako prerivanje in tak ropot, da sem imel za najpametnejše, če za trenutek zbežim na krov. Šlo je preko udov svojih soljudi. Mornar, ki je bil nastavljen za policaja v medkrovju, je sma-

tral stanje za takšno, da je tudi on menil, da lahko zagovarja pred svojo vestjo, če gre zdaj po svojih potih, — zdaj, dokler je lahko šlo še brez druge pomoči.

Prosti in neoženjeni ljudje so lahko tvegali bitko, on pa je imel ženo in otroke v Kopenhagnu.

Potem, ko sem pol ure postopal po krovu in se je hrup spodaj malo polegel, sem šel spet dol. Moji novi znanci, kakor tudi moj mladi sopotnik od doma so vsi sedeli okrog zaboja in rezali kos krasne, rumene slanine, ki je bila posebno prikladna, da se dobi od nje morska bolezen, na koščke in jo povživali. In povsod na vsakem ležišču, v vsakem kotičku so bili zaposleni z obedom. Ah saj, človek živi za to, od česar živi! Niti en obraz ni izdajal sledov solza, ki so pale za domovino, ki so jo zapustili. Slanina je ležala po zabojih, se valjala po tleh in po ležiščih, otroci so se igrali z njo, fantje so se obmetavali z njo, sedeli so tam s slanino med zobmi, med prsti, na kolenih, — povsod se je svetila ta mastna žolta snov, ki je povsod puščala svoje madeže.

Veliko pa jih je žvečilo s srce osvežujočim tekem. Gorjanci iz ozkih dolin so imeli gotovo zdaj prvič v svojem življenju priložnost, nasititi se po mili volji s prilogo k svojemu kruhu.

Moj mladi sopotnik pa, ki je bil sicer prav tako siromašnega rodu kakor jaz sam, je moral svoj prvi obed na krovu oceanskega parnika drago plačati. Vse popoldne je preležal na svoji slamnjači in obhajale so ga slabosti in jaz nisem mogel mimo, ne da bi se ne bil pričel razgovarjati z mano o suhem ladijskem prepečencu, o prav posušeno posušenem, dobrem prepečencu, ki se tako imenitno hrusta, ali pa da me ne bi vprašal nasveta za kako sredstvo za slabost.

Gospoča Nykeja pa je zavoljo nevarnega vnetja v želodcu pričela mučiti neka lenoba v prebavi. Saj gleda čisto mirno na stvar, je rekel, in ga ne mika, da bi kaj ukrenil zoper. Kasneje zvečer pa je vendarle imel dovolj posla s tem. Slišali smo, kako je v silni naglici iskal neki ključ, ki se ga je končno tudi polastil, ki pa ga potem sploh ni hotel več oddati, čeprav je bil to ključ do neke udobnosti, ki bi morala biti tudi drugim dostopna.

Ta čas je bilo razpoloženje med izseljenci čisto izvrstno. Pred odhodom

ladje so pri slovesu v Kristijaniji popili velike množine pive in vsak je imel še kak požirek v svoji potni čustari. Po kosilu so potem prišle harmonike na krov in takoj se je razvil tako živahen ples, da so šibki ljudje zašli med krepke; nekatere izmed žensk so gotovo odkritosrčno prosile za potrpljenje v trpljenju.

Manjša skupina ljudi se je zbrala na sprednjem koncu ladje, tam je prepeval švedski metodistični pridigar iz Amerike Sankeyjeve duhovne pesmi in molil za lepo vreme med vožnjo. Človek je kot mlad izseljenec Lek brezbožneš — do trenutka, ko se bliža nevarnost. Tu je bilo samo par starejših grešnikov, ki so šli vase, med tem ko je tam spodaj v medkrovju roj veselih ljudi plesal mazurko in se niso menili za biriča ne za hudiča.

Gospod Nyke in trgovec sta prišla mimo. Gospod Nyke je zmerjal. V roki je imel svojo skodelo za hrano, čudno, zmečkano pločevinasto posodo z železnim ročajem. Bila je pošteno zbita.

»On je storil!« je rekel gospod Nyke. »Nalašč je storil, sedel je nanjo, zmečkal jo je. Le pogledjte!«

Trgovec se je pošteno trudil, da bi ostal resen. Po nesreči se je zgodilo, je dejal. Bilo je tako temno tam spodaj, pa je, ne da bi bil nameraval, sedel nanjo.

In odšla sta in se na ves glas pričkala.

Ples se je nadaljeval do poznega večera, ko se je moral krov izprazniti. Domači red je predpisoval, da smo pasajirji iz medkrovja ob določenem udarcu zvonca morali biti na svojih ležiščih, in ko je napočil čas, sta proviantni oskrbnik in neki častnik, vsak z majhno tatinsko svetiljko pod sukno, pričela stikati po vseh kotičkih in vogalih, da sta nenadoma vrgla za rek luči na kak zakasnel parček, ki je sedel tam skrit in se izpozabil v šepetajočem pomenku. Majhen prestrašen vzklík, dva para preplašenih oči sta zastrmela v svetiljko, nato hlasten beg po krovu — v boljše skrivališče. Četvorica onih damic je zahtevala celo, da bi jim pokazali tiste predpise, ki so jim prepovedovali, da bi ostale na krovu, dokler se ne zdani. To si res morajo prepovedati!

In nato so jim pokazali predpise.

(Dalje)

Frances Anne Allen

Moška obleka nekoč in sedaj

V začetku — pravijo bajke — je bil Adam. Po tem, kar se govori o njem, lahko sodimo, da se je oblačil v javorjevo, ob nedeljah nemara v bukovo listje. Nesporno pa je, da sta oba lista bila mnogo elegantnejša nego figov list,

Moške obleke v starih časih
(Lesorez slikarja-grafika E. Justina)

s katerim se je pokrivala Eva. Ni izključeno, da je Adam zbiral svoje listje v jeseni, ko je bilo lepo barvano; to mu je najbrž vsiljevala zavest, da je vzvišen nad Evo.

Če mirno preskočimo nekaj stoletij, nam obtiči pogled na Anglosaksoncu, ki je izpremenil bukov list v obleko, ki je bila predhodnik današnjega rdečega flanela. Bila je to škrlatna obleka, ki se je prilegala tesno k telesu. Ko pa je Anglosaksonec preživel nekaj sezon v deželi, kjer pihajo hladni vetrovi čez nerodovitno močvirje, ga je mrazilo in se je zato zavil v zeleno tuniko, ki je na njem prosto visela in tako odpirala pogled na majhne rdeče proge. Na nogah je nosil usnjene sandale, spete z zlatimi zaponkami, na rokah zlate zapetnice in okoli vratu zlat ovratnik.

Iz tega kostuma se je razvilo srednjeveško oblačilo. Ko se je v petek zvečer vrnil iz majhnih, drobnih vojn, kamor se je po navadi vračal v ponedeljek zjutraj, je elegantistih časov kazal svoje zanimanje za modo tako, da si je popravil tuniko. Najprej je pustil, da je segala do tal, potem jo je skrajšal, pa zopet podaljšal in posvečal svojo pozornost novim vzorcem njenih naborov ali gub. Opazovalec, ki bi bil gledal svet s ptičje perspektive, bi lahko v tem času domneval, da je ta svet obljuden s samimi ženskami — perspektiva, ki je zares žalostna. Lahko si mislimo, kako je takrat izgledal zaljubljen parček, ko sta se v mesečini gibali dve figuri s krili in je bil ljubček bolj podoben tašči nego ženinu.

Nekoč v štirinajstem stoletju je jela tunika kot taka izginjati. Neki mož lepe postave je bil iznašel obleko, ki se je tesno prilegala k telesu in je segala samo do bokov; torej nekaj podobnega kakor je današnja suknja. Takrat so se pojavili tudi začetki današnjih hlač, pri čemer je bila navadno desna hlačnica druge barve nego leva. Res je, da so stari možje majali z glavo zaradi te novotarije, držč se starega; toda moda je bila že takrat močnejša od ljudi in tako so jeli moški začudenemu svetu kazati noge. Petnajsto stoletje je videlo, kako se je vrnil pod suktno telovnik; suknja je postala malce ohlapnejša in je storila korak naprej k vzoru današnjega sakoja. To stoletje

Je videlo tudi prihod majhnega črnega zametnega klobučka.

V poznih letih 16. stoletja je neka žena, ki se je pisala Turner, iznašla recept za žolti škrob, ki se je prvokrat uporabil za škrobljenje italijanskih ovratnikov, kakršne je prva nosila kraljica Elizabeta; njo je jela kmalu posnemati vsa Anglija in ves izobražen svet. Kakor znano, trpe moške še danes za posledicami te iznajdbe, ki je zakrivila milijone priščeve in bila povod nešteti milijard krepkih kletev in psov. Nobena parna kopel ni povzročila toliko potenja kakor ovratnik; moške se bodo lahko vsaj malo potolažili, če jim razodenemo, da je izumiteljica trdega ovratnika gospa Turnerjeva končala na vislicah, četudi ne zaradi tega hudodelstva. Škroba so se posebno oprijeli puritanci, ki so razširili misel, da je vsaka barva razen črne, rjave in rumenosive grešna in krivoverska, da rdeča ali modra barva zvabita hudiča v moško telo in ga silita, da odmakne svoje oči od molitvenika in pogleda na ženski gleženj ali na kakšno oblo obliko. Njih klobuki so bili široki, naškrobljeni, njih plašči umazani.

Cromwellova smrt je pomenila celo revolucijo v moški obleki. Angleški gentleman je zavrgel svojo siromašno oblačilo in se kmalu postavil v klobuku, ki je ječal pod težo pisanih peres; oblekel si je kratko suknjo, ki je dopuščala, da se je videla izpod nje slepilna kaskada belih čipk, s katerimi je bila okrašena platnena srajca. Dal si je našiti na hlače cele zvezke živobarvnih trakov; čez ramena mu je dostojanstveno visela častitljiva peruka. Prej so se moške oblačili sila revno, enostavno; zdaj se je razvilo nezasišeno gizdalinstvo; nošnja suknje je bila skoroda umetniško vprašanje. Bila je to doba hazardnih kvartopircev velikega sloga, mogočnih vinskih pivcev in vljudnih, lepobesednih gentlemanov, ki so se odlikovali s krasnimi kretnjami. Moški je postal dovršeno bitje; ni imel temnih barv na sebi niti temnih misli v sebi; svoje dvoboje je opravljal s čistim rapirjem, mislil v jasnem, vedno dvojnem načinu mišljenja; nosil je bleščeče, slepilne barve. Gizdalin ni živel samo zaradi tega, da bi se lepo oblačil; skrbel je za dekoracijo vsega svojega življenja in to mu je šlo gladko izpod rok. Njegov kult je bil stil in življenje je bilo bakchanalijska barva.

Začetek 19. stoletja pomeni velik prevrat. Največji angleški gizdalin Beau Brummel je začudil svet z dolgimi črnimi hlačami, temnomodro suknjo z medenimi gumbi, brezhibno belo ovratnico, visokim svilenim klobukom in belimi rokavicami, ki jih je držal v roki. Njegova obleka ni kričala po sestavi svojih barv, toda v takratni živopisani okolici je vzbudila poplah in silno pozornost. To je bil v moški eleganci korak nazaj in moške so se kmalu kakor pokorna čreda vrgli v morje nelepих barv, ki so še temnejše in otonejše nego omenjene barve puritancev.

Vse do tega časa je bila ženska obleka podrejena moški. Njena moda je zmerom pokorno hodila za moško modo. Ko pa je moška obleka dobila tako pokvarjen značaj, ni mogla žena več posnemati moškega, če je hotela ostati pri svoji ženski nravi. Jela se je oblačiti lepše od moškega. Prvi uspehi so ji omamili glavo. Res je, izpočetka je bila malce okorna v stilu svoje obleke; pohabljala je svoje telo neverjetno kruto z raznimi rokavi, vlečkami in korseti. Toda nov položaj ji je dal pogum in jela je prosto dihati, v kolikor ji je namreč dopuščal steznik. Ozirala se je okoli sebe in je našla nove interese v življenju. Prvič v zgodovini je postala moška moda vazal ženske.

Nesrečen junak tistega časa se je zapredel v svojo okorno modo kakor pajek v lastno mrežo; nosil je vedno in povsod cilinder. Noge so mu spenjale nerodne hlače z zoprnimi vzorci, suknja je dobila škrice, ki so se mu žalostno opletali okoli kolen. Nastal je komičen žaket s smešnimi perutmi, krono vsega žalovanja pa je tvoril črn klobuk. Tudi obleka, v kateri se je posvečal sportu, je bila neprikupna. Ko je ostavil mestni dirindaj in odšel na morje, si je nadel obleko, ki ni bila nič drugega kakor progasto spodnje perilo, pristrizeno krog kometeč in kolen. Bil je takšen suženj škroba, da je igral tenis v visokem ovratniku in imel na glavi čepico, ki mu sicer ni delala posebnih preglavic, a se je videla hudo smešna.

Krog 1. 1903. so se eleganti spomnili, da bi se videli bolj močate, če bi bili imeli oglata ramena, zato so jih začeli krojači nadevati z vato. Nosili so kratek površnik, ki ni bil ne rak ne riba, na glavi pa trikrat manjši klobuk nego so ga potrebovali, tako da se je videlo, kakor da ga drži na temenu

nekak magnet. V tem času so začeli podaljševati sako, kar je trajalo sedem let. Vsako leto je moda sako malo podaljšala, telovnik pa nekoliko stegnila, tako da so škrici dobili formo neizogibnega V. Čudne reči so se godile s hlačami, ki so bile najprej razširjene okoli bokov, potem pa zožene pri gležnjih. Zatem se je mož opremil še z manšetami in si obul čevlje iz trdega volovskega usnja. Glava je glede grotesknosti tekmovala s spodnjim delom telesa. Ko si je posadil na njo mehak klobuk, je obrnil njegovo streho spredaj navzgor in zadaj navzdol, kakor da bi se venomer boril s hudim vetrom. Ker je bila klobukova streha nizka, je bil večji del čela odkrit in otožen obraz je zrl v svet z izrazom začudenja in presenečenja.

V letu 1910. je mož pošteno preštudiriral svojo obleko in se je odločil za remeduro. Opazil je, da ima njegov sako toliko blaga, da bi zadostovalo za dve odrasli osebi. Zato je najprej vzел precejšen del proč in suktno skrajšal. Ko pa se je odločil za krajšanje, se ni mogel več ustaviti in l. 1914. so bile modne suktnje tako tesne, da je možki izgledal kakor dobro natlačena klobasa. Ni bil gentleman, kdor je lahko obut potegnul hlače nase. Če se je hotel nagniti, je moral lepo prositi prenapete hlačnice, da se ozirajo na spodobnost in ne uganjajo skandala. Ta tesno speta figura pa si je bila omislila širokoprste čevlje, telovniki so se podaljšali in so zvedavo kukalji izpod suktnje pri vratu. Klobuk se je l. 1912. zopet znižal, tako da je bil vsaj spodobno pokrivalo.

Kakor vidimo, je mož v teku stoletij v boju z eleganco vse izgubil in žena je na vsej fronti zmagala. L. 1914., torej sto let po tem, ko se je mož zaletel v barve, iz katerih več ne more, se je izvršil poskus, da se vrne k svoji nekdanji živopisani lepoti. Vodilni tovarnarji volnenega blaga v Angliji so povabili odlične umetnike in so se za zaprtimi durmi posvetovali o tem, kako vrniti možki obleki barve. Dva meseca pred izbruhom svetovne vojne so prišle na trg prve, sicer čisto nič kričeče barvane moške obleke. Avgust l. 1914. je prevrgel vse une v izpremembo in je celo še povečal monotonost. Milioni možkih so se oblekli v uniforme.

Po vojni je moška moda pokazala tendenco k ohlapnosti: hotela je možem, ki so jih štiri leta stiskale unifor-

me, dati priliko, da si malo oddahnejo. Ta smer je dosegla okrog l. 1925. tako koristne in smiselne oblike, da takih ni bilo celo stoletje, odkar je možki izgubil premoč v modi. V vsaki obleki se očituje duh časa: duh našega časa je delavnost in nikdar ni še bila moška obleka tako ko danes pripravna za človeka, ki mora v nji delati. Hlače so dovolj široke, tako da imajo noge zadosti prostora in da jih lahko poljubno stegneš; tudi čevlji so udobni in res možki. Suktnjo lahko oblečeš, ne da bi delal vaje v globokem dihanju.

Toda moška obleka je še vedno zelo enolična, tako da ženska nikoli ne more natančno presoditi na znanem ji moškem, koliko oblek ima, dočim malo bolj večče možko oko to lahko razbere, ker so ženski kroji v primeri z moškimi mnogo bolj raznolični. Posebno poglavje moške obleke pa so tako zvene slavnostne obleke. Edina možnost, da nadomestiš podnevi sako, je, da oblečeš komično skrojeni žaket s plapolajočimi škrici in progastimi hlačami. Zvečer ima gentleman na izbiro samo dve vrsti svečane obleke: ena izmed teh pa čedalje bolj umira, ker nasprotuje duhu našega časa. Ni treba biti preveč bistroumen, da spoznaš, da je to frak. On izumira vzlic vsemu trudu starih gospodov in učiteljev bon-tona, da bi ga ohranili. Ta konzervativna obleka se je v teku stoletij kaj malo izpremenila: zdaj so se ji škrici skrajšali, zdaj podaljšali — to je bilo vse. V fraku trpi distingviran gentleman enako kot najnavadnejši hohštapler: ves večer, včasih vsa noč mora nenehoma misliti, kaj počenjajo njegovi škrici. Na nje mora paziti, ko sede in ko vstane; pri plesu mora skrbeti, da mu preveč ne krilijo in ne odkrivajo več zadka kot je dopuščeno. Kaj čuda, da se je smoking tolikanj priljubil; smešno je le, da se nosi črn in samo črn smoking. Zaman je: moške se ne moremo in ne moremo izkopati iz suženjstva tennih in sivih barv!

Toda — giblje se vendarle. Če »ženske barve« ne zmagujejo na poglavitni črti, pa vsaj prodirajo na stranskih linijah moške mode. Tako ima današnji možki priliko, da na ovratnicah, nogavicah in robčkih dokaže svoje simpatije do barv. Še pred petimi leti so bile moške nogavice črne, rjave ali, kar je najslabše, bele. Estetskega pomena sploh niso imele. Danes ima tudi nogavica svojo vlogo v ansamblu moške

obleke. Kravata je bila še pred dvajsetimi leti težka, okorna in zapletena reč. Polagoma pa se je jela zoževati; njeni vozli so postajali čedalje bolj podobni — vozlom. Kmalu po vojni se je njen obseg tako zmanjšal, da se je bilo bati, da jo bo pobrala sušica; no, nastopilo je ozdravljenje in zdaj ima spet razumno obliko in velikost. Tudi žepni robec, prej največji suženj, zaničevan, a zlasti v naših vlažnih deželah zelo izkoriščan kos platna, je začel dobivati estetske okraske in je avanziral celo do naprsnega žepa.

Danes gentleman ne nosi več raznih draguljev, igel, zlatih zaponk in drugih okrasnih predmetov. Izginile so tudi debele verižice, ki so se nekoč bahavo valjale po trebuhu. Tudi doba prstanov je minula; k večjemu se trpi zaročni ali poročni prstan, pa tudi tega današnji mož ne smatra več za neobhoden privesek na prstu. Moderen mož sploh nerad nosi prstane. Mehki ovratniki so moškega vsaj za izvesten letni čas in

za gotove prilike osvobodili iz babilonskega suženjstva škroba.

Mislím, da bo moževa pot za barvo še zelo težavna in trnjeva. Poglavitna ovira je ženski spol, ki je bil dolgo časa v obleki zapostavljen, v enakem položaju kot je sedaj moški; ko pa je nastal preobrat in je žena spoznala, kakšen pomen ima v boju za njene cilje toaleta v živih barvah, ne mara več zapustiti svoje pozicije. Morda bo kdo ugovarjal, češ, kaj pa je ženi, če bo moški oblečen v živobarvno obleko. Toda zamislite si dekle, ki bi šlo namestu s sivo ali črno oblečenim moškim ob strani človeka, kj bi žarel takisto v živih barvah kakor ona sama. Njena prelest bi potemnela, zato se bo ženstvo zavestno in še bolj nezavestno borilo zoper tako moško modo in se ne bo prostovoljno umaknilo. Toda moška trdna volja bo prej ali slej zmagala. Nič se bati! Žene se bodo zopet vrnile v senco mode.

Adolf Koelsch

Štiri slavčeve stopnje

Kar je vrtnica med cveticami, je slavca med pevci. Kar pripoveduje ona z barvami in vonji, pove ta prav tako s svojimi pesmimi.

Prvega slavca sem letos slišal v grmih pinijskih gozdov pri Forte dei Marmi, kopaljšču ob Ligurskem morju, tik ob znožju Apuanskih Alp. Bilo je zvečer sredi maja: višnjevočrn hudourn oblak je visel nad Carraro in mogočni svetlobni prameni so se utrinjali nad morjem, ki se je nemirno premetavalo sem in tja. Tedaj je eden zagostolel v grmovju in vse naokoli so mu odgovorili drugi. Pozneje sem jih srečal še več na najrazličnejših koncih Toskane. Kadarkoli smo, razvedreni po razodetjih umetnostnega duha minulih časov, a vendar utrujeni v trenutjih njih neposrednega doživljanja, pustili za seboj zidovje Siene in prišli skozi katera srednjeveških mestnih vrat na prosto, nas je ob vodah med grmovjem na Chiantskih holmih pozdravilo njegovo petje. Njegove pesmi so se zadaj za Fiesolami izpremešavale z iverastim srebrenim leskom oliv, oglašale so se v kameniti Pisi iz vrto ob Arnu in nas spremljale po izprehodih v jutranji tišini čez San Pietro a

Grado, kjer naj bi sredi plodovite ravnine, ki jo je morje nanese obakraj nekdanjega izliva Arna, veličastna stara bazilika zaznamovala kraj, kjer je Peter prvič stopil na italijanska tla. Najtrajnejše pa je bilo srečanje z njim šele na zapadni Rivijeri, kjer se je pokazalo, da je bil v vrtu kmetiške hiše v Crevariju, kjer smo bili v gosteh, naš neposredni sosed v prijetnem počitniškem brezdelju. Zagostolel je rano zjutraj, še preden se je zavitelo za solnimi morskimi hlapi, neumorno je pel pod večer in kadar smo ponoči sedeli brez luči na terasi: za nami gora, vsa v zvezdah trzajočih kresničnih letov, pod nami morje z neslišnimi ribiškimi čolni, ki so z žarometi vabili iz globin ribe v mreže, in na njih, v dosegu ribičev, steklenke črnordečega rezkega piemontskega vina, ki je bil mojemu gospodarju tako pri srcu — tedaj je iznenada umolknil tih pogovor, ker se je dvignil njegov glas in je zapelo tudi drugod iz gorske tmine.

Tudi to bitje, ki je od rokokoja do konca romantike spadalo k rekvizitom liričnega pesništva in še danes omamlja ljudi zdaj z bobnečim glasom, zdaj z ilhtečim, živi nekaj časa v prečudni temi,

In ta tema je zaprta v svetlo zeleno jajčno lupino, o kateri ne veš, ali bi rekel, da zarodek s tečajem svetov bolj spaja kot loči, ali bolj loči od njega kot spaja. Zanesljivo je vsekako, da je neki tok, ki teče neprekinjeno med jajcem in vnanjim svetom in ki zaradi njega življenje na zaspani početni stopnji ne zastane, nego si, kakor pravi Fechner nekje, »izobrazí življenska sredstva za drugo stopnjo«. Ustvari si telo, čute in ude. Red prve stopnje se pri tem uniči, zakaj le-ta se brez sledu izgubi ob prehodu v drugo. Toda stik s svetom se še stesni, ker udje in čuti — v svoji posebni vrstni izobrazbi — tudi že kažejo na

Tako mine poletje, iz bitja se je, še preden so jajčne lupine na tleh utegnile razpasti, rodilo novo stvorenje.

In tedaj, ni še napočila jesen, se slavec odpravi. Potuje celo zelo daleč, ker leti v Afriko, malone do srede celine.

Kaj se je zgodilo?

Bitje je mahoma stopilo v tretjo življensko stopnjo. Tako je, kakor da bi v mladem slavcu čisto nepričakovano vstalo nekaj stvariteljskega in pokazalo sliko dežele, v kateri še nikoli ni bil, in naslikalo pota, ki tjakaj vodijo. Nikoli ne bomo s svojo pametjo doumeli preokreta, ki se poraja v živalci. Zakaj to, kar imenujemo nagon po preseljevanju, je samo

(Lesorez slikarja-grafrina E. Justina)

oni edini in določen kraj vnanjega sveta, ki so bili zanj ustvarjeni in pripravljani v dobi, ko bitje še ničesar ni moglo ne videti ne slišati o prijemljivem svetu.

Kakor učí izkušnja, je mladi slavček ustvarjen za grmičevje in listnate gozde; kjer se je rodil, njemu ostane tudi še zvest nekaj časa. Ker mu je perje cimetto sivorjave barve kakor odpadlo listje, ki pokriva tla pod njegovim gnezdom, ga skoro ne zapazimo, kadar tam leta za žuželkami, jagodami in črvi — tudi je vsak razočaran, ko ga vidi, zakaj vse, kar ti pride pred oči, je ptiček, le malo večji od rdečerepke, in tudi podoben njej, a to ni mnogo. Vendar je v njegovem ponašanju nekaj zelo ponosnega in budnega — opaziti utegneš tudi, da se mladiči že rano navzamejo te bistrosti v tisti meri, kakor jim rase samozavest nad tem, da je svet, v katerem žive, kar najbolj primeren duševnim sredstvom, s katerimi se bližajo njegovim skrivnostim.

človeška beseda, ki kaže na ta preokret, ne na njega vzroke in prečudnost ističasno z nagonom porojenega smotra potovanja. Zato moremo samo v obliki poročila zabeležiti, da kaže slavcu pot privid daljne dežele, kjer so nešteti rodovi njegovih prednikov že v resnici bili, in da se ne pomišlja, iti za tem prividom. Tako pride tja, kjer še nikoli ni bil; nekak občutek nedostatka ga tedaj mine. A kmalu jame nekaj bolešno kaliti to vživljenje v afriško zimsko domovino, slavec se odpravi na pot, in če ga na potovanju ne požro, je spomladi že spet tam, kjer se je rodil, in je postal ptič, ki ima pesmi v grlu in te pesmi izliva. S tem je prispel do četrte življenske stopnje. Spet se je odnos do sveta, ki si ga je žival morala izvojevati v naporih dolgega potovanja, prelomil iz njene notranjosti, ker se je v njej razvil občutek pomanjkanja, a spet je občutek odujitve dal njeni duši dar ustvarjanja, s tem da je pričaral privide krajev in udejstvovanja, ki so obetali konec občutka nedosta-

janja. Tako stremi ptič zdaj na sever, a ne na sever vobče kot v neko zemljepisno smer; oni določeni gozd ali grmovje, kjer se je izvalil, je kraj njegovega hrepenenja... In ptič ga ume poiskati, oni gozd svojega detinstva, tako zanesljivo, kakor je našel pol leta prej Afriko, ki je še nikdar ni videl, tudi ne dé nič, če potuje ponoči — njemu to ni nikaka težava.

Novo delovanje slavca v domovini — razen onih, ki so mu že zdavnaj prešla v navado — je v tem, da se pari in da preliva vso slo in naslado, ki je begoten akt ne more obseči, v pesmi. Čeprav ni ptiča, ki ne bi ravno tako ravnal, so vendar ljudje našli, da nima nobeden tolike umetnosti, tolikega bogastva izrazov in mehkebe kakor on, ki so ga nazvali kralja noči. Zase moram sicer priznati, da že od nekdanj nisem nič manj občudoval pevske umetnosti škrjanca, taščice in drugih. Ti ptiči pojo prav tako dobro in lepo. Tudi zdaj v Italiji sem se spomnil na to, zdelo se mi je celo, da so bili slavci, ki sem jih v mladih letih

poslušal vsako poletje v gozdovih ob Renu, večji mojstri od italijanskih pevcev; zakaj tisto ihtečo kitico v crescendo, ki sestoji iz naraščajočega ponavljanja enega samega zateglega glasu, kar je posebnost slavčevega petja, sem na jugu le redko slišal in še tedaj nepopolno. Njegovo ostalo petje je niz poedinih ali dvojnih zvočnih glasov, ki jih zažvr-goli večkrat po vrsti. Večzložni glasovi so redki. Tako je dobil poseben nimb samo po okolnosti, da v dobi ljubezni niti ponoči ne najde miru, in ta nimb v zvezi z majskim vonjem zemlje, mehkim zrakom, drobnimi oblaki, mesečino in sladkimi čustvi v prsih (ali spomini nanje) nam uslužno ozari sodbo o njegovem petju.

Do pete stopnje življenja se slavec ne popne: dobo petja sklene, ko začne odgajati mladiče. Zdaj je popolna žival, ki je enkrat premerila s točnostjo kazalca na uri ves krog svojega duševnega sveta in potreb — njeno nadaljnje življenje je samo ponavljanje prejšnjega.

Brazilijska z druge strani

Po opisu brazilskih lepot in pokrajinskih posebnosti* naj seznanimo čitatelja na osnovi izvajanj Rudigerja Bildena v »The Nation« z nekaterimi civilizacijskimi značilnostmi te obsežne države, ki je sprejela že mnoge naše izseljence.

V začetku 19. stoletja je neki nemški popotnik zapisal o Braziliji, da je »das Land der Affen, Pfaffen, Ratten und Mullahen« (dežela opic, popov, podgan in mulatov). Podobnih karakteristik bi lahko navedli še mnogo. Njihov smisel pa ostane vedno isti: zelo različen rasni izvor Brazilcev je znak njihove inferiornosti. Tudi Brazilci sami so precej nagnjeni k temu, da smatrajo barvne rase in rasno mešanje za znak manjvrednosti, zato nimajo o bodočnosti svoje domovine nič kaj rožnatih upov. Dva vplivna brazilska sociologa in pisatelja Enclydes da Cunha in Oliveira Vianna sta že odločna zagovornika te črnoglednosti.

Često je slišal pisec teh vrstic ta-le očitek izobraženega Brazilca: »Česa pa se lahko nadejate od naroda, ki poteka

iz Portugalcev, Indijancev in črncev?« V tem primeru je brezplodno odgovarjati, češ, da je najboljše iskati odgovor v zgodovini nego v življenjeslovju in da utegne biti verjeten vzrok sedanjega zla v okolju, ne pa v organskem značaju naroda; da ni kriva toliko rasa kolikor vpliv raznih med seboj zavisnih sil, ki so delovale na tem ozemlju.

Stoletja so gospodovali v Braziliji prezgodaj izčrpani in dekadentni Portugalci, štiri stoletja je trajalo suženjstvo; vzdrževala se je kolonijalna izolacija (osamljenje), a dotok naseljencev je bil preslab in premalo zdrav; tudi kulturna vzgoja je bila zdaleč nezadostna itd.

Brazilija je s prirodne in kulturne strani po svojem obsežnem deloma še vedno neraziskanem ozemlju, s svojim zelo različnimi kakovostmi tal, s svojim raznoterim podnebjem in človeškimi tipi sila zanimiv, velik in dokaj neznan svet. Kako malo pozna inozemstvo to ogromno deželo! Kdor ne ve, da je Brazilija po izvoru in jeziku portugalska, ne bo razumel tudi brazilske kulture in zlasti ne ondotnega rasnega problema, zakaj obema je dala značaj večstoletna portugalska kolonizacija.

* Glej »Zis« št. 5, knj. 6.

Brazilija ni samo ena najbogatejših izmed dvajsetih dežel latinske Amerike, marveč je tudi eno največjih ozemelj, ki tvorijo latinsko Ameriko. Portugalska Amerika stoji nasproti španski Ameriki z ozemljem in prebivalstvom, ki obsega približno dve tretjini ozemlja in prebivalstva španske Amerike. Portugalska Amerika je politična in nacionalna enota, ne pa — kakor španska Amerika — pisana zmes držav. Ta njena enotnost, ki je brez dvoma nje odlika, poteka iz samega sistema portugalske kolonizacije.

Različni načini naseljevanja, ki so v zvezi z zgodovinskim razvojem matic in njih prekomorskih posesti, so ustvarili očitne razlike med obema sekcijama latinske Amerike. Medtem ko je Španec zmerom držal v desnici meč, v levici križ in iskal pustolovščin in proselitov, je prozaično in realistično ustrojen Portugalac izrabljal svoj delež na Novem svetu za namene, ki so bili v idealnem skladu z značajem nove zemlje: osnoval je največjo poljedelsko kolonijo, znano širom zemlje po sladkorju, tobaku in drugih tropičnih pridelkih. Medtem ko je bilo v Severni Ameriki komaj nekaj sto naseljencev in ko so se Španci bavili samo s tem, da čim bolj izmzgajo Mehiko in Peru, je Portugalac obljubil brazilsko obalo od reke Amazonke skoraj do La Plata s pravo verigo, zdravih, cvetočih naselbin. To je dosegel s trojnim sistemom: s plantažnim gospodarstvom, suženjstvom in ravnim križanjem. Portugalska je gojila že v 15. stoletju trgovino z afriškimi sužnji in je videla v sladkorni pesi in v plantažnem suženjstvu bistven del svojega oceanskega prometa. V naslednjih stoletjih je obvladala s prebivalstvom, ki ga ni bilo več ko poldrug milijon, ogromno državo z Brazilijo, največjim delom azijske obale in z vzhodnoindijskimi otoki.

Iz državnih razlogov so v Braziliji celo pospeševali raso mešanje, ki so se mu posamezniki vdajali često tudi iz navade in zaradi sile. Bele ženske so bile v prvih časih redkost, zato so prvi naseljenci živeli s svojimi indijanskimi in zamorskimi sužnjami v divjem zakonu. Čeprav so bili potomci takih zvez često sprejeti v razred gospodujočih ali pa uvrščeni med sužnje, se je vendar počasi razvijal med gospodujočimi in sužnji koristen in potreben razred svobodnih ali napol svobodnih slug. Tako je tedaj

Brazilija rastla iz suženjskega družabnega sistema, v katerem je bil beli živelj številčno zelo šibek, zbog česar so bile vezi med sužnji in gospodarji bolj nego drugod zrahljane.

Bilo pa bi napak, če bi mislili, da ni bilo sovražnosti med temi osnovnimi etničnimi skupinami: belci, Indijanci in črnici. Dejstvo, da je bil gospodujoči in posedujoči razred pretežno bel, suženjski indijanski ali zamorski in vmesni (brezposestni) razred pa bastard, je povzročilo mnoga trenja med rasami. Z druge strani pa je portugalska kolonizacija že po svojem značaju izključevala strogo raso in razredno istovetnost, kakor je obstojala v angleških in nizozemskih naselbinah. V teku treh stoletij kolonialnega gospodstva so se razna nasprotstva počasi, a stalno ublaževala. Posebno pa je pospešila njihovo nazadovanje doba, ki jo označujejo boji za neodvisnost (1808—1831), ki je odpravila politično in socialno gospodstvo evropskih Portugalcev v Braziliji; v ta namen je bilo treba, da so se vsi svobodni Brazilci ne glede na rasne razlike združili v boju zoper matično deželo. Nastopila je doba modernizacije brazilskega življenja in z njo vred počasna odprava suženjstva (1808—1888); leta 1889. je bila proglašena republika, ki je pospešila socialno izenačevanje in spajanje raznorodnih življev. Značilno je dejstvo, da je nagla, katastrofalna rešitev suženjskega vprašanja v Zedinjenih državah postrila rasna nasprotja in povzročila v narodnem telesu pravo rakovno rano, dočim je razumna, konstruktivna rešitev istega problema ustvarila v Braziliji dotihmal neznano skladnost in solidnost. Brazilija danes ne pozna rasnih razlik in problemov v severoameriškem zmislu.

Povsod v Braziliji so pripadniki barvnih ras celo čisti črnici in Indijanci se sprejemajo v najboljšo družbo in v visoke službe, če si le pridobe potrebne kvalifikacije. Številni znameniti politiki, umetniki in pisatelji Brazilije imajo več ali manj suženjske krvi v sebi.

Vzlic temu pa rasne meje še vedno teko v glavnem tam, kjer so razredne meje. Čim nižji je razred, tem temnejša je kri. Zato so raso mešanji zakoni pri najnižjih družabnih razredih še vedno najpogostejši. Evropski priseljenc v splošnem s svojo izobrazbo prekaša Braziljanca iz nižjih družabnih plasti, zato si kaj kmalu izboljša položaj. Ne-

groidni živelj zaostaja zaradi tega, ker se vzlic odpravi suženjstva še vedno ni povsem otresel te žalostne in prikrite dedščine. V podobnem položaju je tudi indijanski živelj.

Ta premotrivanja veljajo seveda le za deželo v splošnem, ne pa za vsako njeno posamezno ozemlje. Dolino Amazone naseljujejo skoro izključno čisti ali mešani Indijanci. Primorsko ozemlje od Pernambuca do Bahie je čez 60 odstotkov negroidno. Štiri južne države so najmanj s tremi četrtinkami bele.

Belci in tako zvani »belci« ne prevladujejo danes le po številu in družabno, marveč so tudi v neprestanem vzrastu: dotok izseljencev iz Evrope nenehoma množi njihove vrste. Od začetka 18. stoletja do danes je sprejela Brazilija približno tri in pol milijona naseljencev, med njimi več kot devet desetih Evropevcov. Po dokončni odpravi suženjstva v l. 1856. nima negroidni živelj več nikakega dotoka. Črnici in Indijanci se bližajo počasi, a stalno svojemu koncu; ubijata jih prevelika umrljivost in izčrpanost. Z drugimi besedami: prebivalec Brazilije bo čedalje bolj bel. Brazilski rasni problem bo že popolnoma rešen takrat, ko bo v Severni Ameriki postal najbolj pereč in opasen.

Ker se temna kri v zgornjih družabnih plasteh ne kaže veliko in ker se rasno mešanje izvršuje od spodaj navzgor, se zdi, da je vodstvo Brazilije prešlo za vedno v oblast bele rase; tako bodo belci reševali vse osnovne probleme brazilske civilizacije. Toda povprečen Brazilec ne bo nikdar popolnoma bel, vedno se mu bo poznala barvna primes in sicer po pokrajinah, iz katerih poteka. Če pa vzamemo Brazilijo kot celoto, lahko trdimo, da bo Brazilec bodočnosti predstavljal novo raso, ki ne bo ne bela ne indijanska niti negroidna.

Življenski pomen Brazilije za svet je v dejstvu, da so se v tej deželi reševali in se še rešujejo osnovni problemi civilizacije. Počasna odprava suženjstva, pri čemer se je etnično amalgamiranje postavilo na sedanjo konstruktivno osnovo, je, če ne edin, pa vsaj najvažnejši moderni primer fundamentalne, socialne in gospodarske preosnove cele družbe brez vojne, revolucije ali drugačnega nasilja. V mnogih drugih deželah so zaradi istih problemov tekli potoki človeške krvi, Brazilija pa je pokazala, da se tudi taki težki, zapleteni problemi lahko rešijo z mirovno politiko.

♦♦♦♦♦
Dr. F. Kopstein,
kolonijalni zdravnik holandske vlade

Črna naočarka, ki bruhá strup

V zapadni Indiji, na Malajskem in na Sundaškem otočju živi kača-naočarka, o kateri pripovedujejo domačini uprav strahotne reči. Vsako pleme jo pozna pod drugim imenom: domačini na vzhodni Javi jo imenujejo svinjsko ali črno kačo, Malajci pa bljuvajočo kačo. Priimkov ima toliko, da si nisem mogel vseh zapomniti. Na Javi jo poznajo vsi in si šepetaje pripovedujejo take dogodivščine, da se ti ježe lasje.

Strah domačinov ima seve velike oči in mnogokrat se je zgodilo, da so mi domačini z vso opreznostjo in svetim strahom prinesli »bestijo«, ko pa sem odprl desetkrat previto in prevezano bambusovo košaro, me je pogledala z dna kaka nedolžna vodna kača, ki jih na stotine lazi za žabami in hrošči med trsjem in bičevjem.

Vsi radovedni obiskovalci, ki sem jim na Javi razkazoval naš laboratorij za pridobivanje kačjega strupa in njegove nevarne gojence, so me spraševali: »Ali je njen pik nevaren, smrtonosen? Ali ni nobene pomoči?« Pred vsako kletko so se ponavljala ta stereotipna vprašanja. Največjo pozornost pa je kazal vsak za tajinstvene črne naočarke, ki človeka s svojim čudnim vedenjem na mah hipnotizirajo, da obstane kakor ukopan pred njimi.

Stikal sem po vseh prirodoslovnih knjigah, da bi se natančneje poučil o teh nenavadnih kačah, toda nikjer nisem našel nič podrobnejšega. Papisujejo se sicer navadne naočarke (kobre), ki jih pozna vsak krotilec kač, ali o črnih naočarkah, ki straše po Nizozemski Indiji, po Sumatri in Javi, ni v knjigah ne duha ne sluha.

Na preži

Vse črne naočarke, ki sem jih imel zadnja leta v rokah, so bile po hrbtu črno rjave, redko kdaj bleščeče črne. Po trebuhu so vselej svetlejše barve. Kratke pas na vratu in stranski deli glave pa so belkasti ali svetlo rjavi. Mlajše imajo za vratom dve vzporedni progji in črki »O« ali »U« podoben kolobar. (Odtod imajo tudi ime.) Nikoli pa nisem videl kač, ki bi imele na hrbtu točno zarisane naočnike, kakor indijske naočarke. Na nekaterih nisem opazil vobče nikaškega znamenja. Sicer pa ono, kar pre-

ki je pomagal prekladati polovljene kače v kletke, je bil deležen nekoliko strupene sline. Vendar ni bilo nič hudega. Samo oči so ju nekoliko skelele. Izmila sta jih z borovo vodo, pa je bilo vse v dobro.

'Ali je slina naočarke strupena?

Zelo me je zanimalo, če je v tekočini, ki jo naočarka brizgne svojemu nasprotniku v obraz, kaj strupa ali ne. V Togu namreč žive neke kače, čijih slina je strupena in neredkokedaj se zgodi, da pes, ki ga opljune kača, popolnoma oslepi.

Kačji zarod leze iz jajc

vzame človeka, niso ta znamenja, marveč preteča, izzivalna drža visoko vzpetega trupa in glave, ki je lastna vsem naočarkam. Črne naočarke pa še prav posebno vplivajo na človeka s svojo navado, da nasprotnika opljuvajo.

Ko sem se nekoč opoldne vrnil domov, mi je ves prepaden pridirjal naproti sluga — domačin — in mi poln groze pripovedoval, da mi je črna naočarka pljunila v obraz. Tudi neki drugi pomagač,

Postavil sem se pred kletko odrasle ne naočarke, si zaslonil obraz s stekleno ploščo in začel dražiti kačo, dokler ni pljunila. Drobne kapljice sline, ki so obvisle na steklu, sem otrl v stekleno posodico, nato pa sem tekočino takoj injiciral neki ptici, da vidim posledice: V nekaj minutah je živalica poginila.

Poskus s stekleno ploščo sem ponavljal še cel četrtn ure in ves ta čas je kača divje pljuvala okoli sebe. Za čudo mno-

go strupa vrže iz sebe, preden se izčrpa. Med tem pa se vede kaj nenavadno. Vidi se, kakor da bi nekaj prežvekovala in slišati je votlo grčanje, ki prav nič ne nalikuje glasovom drugih kač. Ves čas je pozorno vzpeta pokonci in če zadosti ne paziš, se požene kakor strela vate.

Črne naočarke se hranijo večinoma s podganami. Pri jedi sem jih večkrat opazoval. Brž ko sem spustil živo podgano

Šele sedaj se je približala kača in jo požrla.

Indijska legenda pripoveduje, kako je Buda nekoč zaspal na žgočem solncu, in kako ga je kobra zasenčila s svojo široko glavo, da ga ubrani pred pekočimi žarki. Ko se je Buda prebudil iz sna in zagledal kobro, ji je obljubil bogato plačilo. V zaščito pred drugimi kačami, ki so neusmiljeno zatirale njen rod, ji je podaril naočnike, ki so morali navdati s

Kačji strup

uporablja medicinska veđa za razne zdravstvene svrhe. Pridobivanje kačjega strupa je opasna operacija, ki zahteva veliko previdnost

v kobrino kletko, se je kača zravnila, pozorno motreč vsak najmanjši gib svoje žrtve. Ko se je podgana, nič hudega sluteč, zadosti približala, so jo, kakor bi trenil vsekali njeni smrtonosni zobje. Prestrašena je zacvilila in se skrila v kotu, a v dveh minutah je bilo že po njej,

strašom vsakega njenega preganjalca. V krajih, kjer je še sedaj mnogo naočark, nosijo praznoverni domačini vedno kos bambusove trstike pri sebi, ker menijo, da imajo naočarke peklenški strah pred vsem, kar le količkaj nalikuje cevki in spominja na kačo.

Dr. Vl. Travner

Čarovniški procesi na Slovenskem

(Nadaljevanje)

II. poglavje

Sodišča

A) Splošno

1. Cerkvena sodišča.

Ker je čarovništvo odpad od prave vere in obenem zločin proti človeški družbi, je bilo čarovništvo dalj časa »delictum mixti fori« t. j. pristojna so bila cerkvena sodišča v primerih, kjer je prevladovala herezija, v vseh ostalih primerih pa posvetna sodišča. Pod vplivom »Kladiva čarovnic« in reformacije pa je zmagalo slednjič načelo, da so za čarovniške procese pristojna le posvetna sodišča. Samo v primerih, če so bili osumljeni tega hudodelstva duhovniki, je zahtevala cerkev jurisdikcijo zase. Na Slovenskem Štajerskem je znan samo en tak primer iz l. 1687. Večkrat so cerkvena sodišča tudi v primerih, da so bili osumljeni duhovniki, molče priznala pristojnost posvetnih sodišč ter samo poslala k razpravam svoje komisarje, kakor n. pr. l. 1674., ko se je vršil v Feldbachu velik čarovniški proces, kjer je bilo med drugimi osumljenih čarovništva pet župnikov iz okolice Feldbacha. Iz Spodnje Štajerske pa taki primeri niso znani. Za čarovniške procese so prišla torej v poštev skoraj izključno le posvetna sodišča, posebno ker so bila tudi ta sodišča pristojna, izvršiti smrtno kazen, če je bil kak duhovnik obsojen na smrt.

2. Posvetna sodišča.

Kakor drugod, so bila tudi pri nas v tem času — do l. 1848. — sodišča v posesti škofij, samostanov, mest, trgov in grajščin, ki so opravljali razen tega še. razne upravne, politične in druge funkcije. Posebno zamotane pa so bile tedanje sodne razmere. Zaradi tega se moramo omejiti pri opisu sodišč samo na to, kar je za čarovniške procese posebno važno.

Kakor za vsa hudodelstva, so bila tudi za »crimen magiae« izključno pristojna *deželna sodišča* (Land-, Blut-, Criminalgerichte) t. j. tista sodišča, katerim so podelili ali potrdili deželni knezi pravico krvnega sodstva (»Blutgerichtsbarkeit«, »Acht und Bann«, »Stock und Galgen«). Imetniki teh so-

dišč so izvrševali krvno sodstvo po organih (sodnikih) v tistem obsegu, ki so ga določili vladarji, oziroma zakoni (štajerska Karolina) z ozirom na prejšnje privilegije, običaje itd. Pravice deželskih sodišč so bile torej individualne. Običajno pa so imela vsa mesta kakor tudi važnejši trgi polno krvno sodstvo, ki se je opiralo na stare privilegije. Tu so izvrševali krvno sodstvo mestni, ozir. trški sodniki (Stadt-, Marktrichter) skupno s prideljenim svetom (geschworener Rat). Slične so bile razmere pri sodiščih cerkvenih in posvetnih velikašev, kjer so sodili skupno s prisledniki (skabini) deželski sodniki (Landrichter, pozneje imenovani tudi »Justiziarji«). Takih deželskih sodišč (v mestih, trgih in na deželi) je bilo v 17. stoletju — torej v »klasični dobi« čarovniških procesov — na vsem Štajerskem 136, od teh prilično $\frac{1}{2}$ v slovenskem delu dežele. Vsako deželsko sodišče je obsegalo povprečno $3\frac{1}{4}$ kvadratnih milj. Tem sodiščem so bila podrejena zemljiška in krajevna sodišča (Grund- und Ortsgerichte), ki pa so imela zelo omejen delokrog, tako da za čarovniške procese skoraj ne pridejo v poštev.

Zelo važna — posebno za čarovniške procese — je bila razlika med *privilegiranimi (prostimi)* in *neprivilegiranimi (neprostimi)* deželskimi sodišči. Privilegirana sodišča so bila tista, katerim je podelil deželni knez posebno pravico, imeti *lastnega* krvnega sodnika, to je sodnika, ki je imel — po stereotipnem besedilu podelilnih listin (Bannbrief) — »Acht und Bann über das menschliche Blut nach den bestehenden peinlichen Gesetzen und nicht weiter zu richten.« Razen že omenjenih mestnih, oz. tržnih so imela tako pravico samo nekatera posebno važna sodišča na deželi. Na vsem Štajerskem je bilo v tem času samo okoli 30 privilegiranih deželnih sodišč. Vsa ostala deželska sodišča — skupno 105 — so bila neprivilegirana, t. j. morala so se posluževati deželnoknežjega krvnega sodnika (»landesfürstlicher Bannrichter«), ki je v vseh »malefičnih stvarih« vodil razprave in razglašal sodbe. Večkrat pa so se posluževala

deželnoknežjega krvnega sodnika tudi privilegirana sodišča, deloma, ker je bilo težko dobiti lastnega sodnika, deloma, ker so bili stroški za vzdrževanje lastnega sodnika in potrebnega sodnega osebja preveliki. Primeri, da bi sodni gospodje (graščaki) sami izvrševali krvno sodstvo, niso znani.

Se mnogo bolj komplicirane so bile sodne razmere zaradi dveh pravnih institutov, ki jih štajerska Karolina (v čl. 2 in 4 I. dela) izrecno priznava in ki igrata tudi v čarovniških procesih posebno vlogo, namreč *pravica strešne kapi* (»Dachtraprecht«) in *pravica pomirja* (»Burgfriedrecht«).

a) *Pravica strešne kapi* je prastara (germanska) hišna oblast med štirimi stenami (»inter parietes«) ali v drugi podobi izraženo — v mejah strešne kapi. Hiša je po nemških (pa tudi po slovanskih) pravnih nazorih nedotakljiva. To načelo mora spoštovati tudi sodnik. Ta pravica se pa ne raztega samo na bivališče zemljiškega gospoda (grad, gosposka hiša), temveč tudi na hiše njegovih podložnikov. Če je bil kak zločinec v takem poslopju, ga je varovala pred sodnikom gospodarjeva gostoljubnost (Asybrecht). Neposredna aretacija je bila izključena. Sodnik se je moral obrniti na zemljiškega gospodarja (graščaka) s prošnjo, da mu izroči zločinca. Če pa je bil zločinec begosumen, je smel sodnik ukreniti samo to, kar je bilo po danih okoliščinah potrebno, da zločinec ni ušel. Le če so zasačili zločinca »in flagranti«, je smel sodnik zločinca takoj aretirati. Vendar se je moral v tem primeru opravičiti (»begrüssen«). Seveda se zemljiški gospodar ni smel utemeljeni sodnikovi zahtevi na izročitev zločinca upreti. Pravica hišne kapi je torej sodnikovo oblast deloma omejevala, ker je vsaj začasno ščitila zločinca, deloma pa jo dopolnjevala, ker je imel gospodar možnost zločinca zadrževati in ga izročiti sodišču.

b) *Pravica pomirja*. Nekaterim grajsčinam so podelili vladarji dalekosežne pravice v zaščito miru in reda na gradu in v bližnji okolici. Ta pravica se je imenovala pravica pomirja (»Burgfried«). Tak privilegiranec je smel pred vsem na svojo pest zločinca aretirati. Štajerska Karolina razločuje tozadevno dva slučaja: 1. Če je bil zločinec zasačen pri dejanju, ga je moral gospodar izročiti pristojnemu sodišču v treh dneh. — 2. Če pa je bila kaka

oseba samo sumljiva, da je izvršila kako hudodelstvo, je moral tak privilegiranec (»Burgfrieder«) najprej uvesti preiskavo in ugotoviti, če je potrebno strogo izpraševanje, t. j. tortura. V primeru, da se je to vprašanje potrdilo, je moral graščak izročiti osumljenca tekom 3 dni sodniku, v nasprotnem primeru pa osumljenca izpustiti (»erledigen«) ali pa ga kaznovati zaradi kakega morebitnega prestopka. Večkrat pa so imeli posamezni graščaki celo pravico strogega izpraševanja, t. j. uporabiti torturo tako, da je deželsko sodišče izreklo le končno sodbo in sodbo izvršilo. Umevno je, da je pravica pomirja — posebno v zadnjem primeru — igrala v čarovniških procesih zelo važno vlogo, ker ni bilo mogoče čarovnika zasačiti »in flagranti« in je bilo na natezalnici izsiljeno »priznanje« podlaga obsodbe. Tudi je imel privilegiranec možnost na ta način rešiti to ali ono osebo pred sodnim zasledovanjem.

Kompetenčni spori med posameznimi deželskimi sodišči oz. med deželskimi sodišči in opravičenci pomirja so bili zelo pogosti. Glavni vzrok teh sporov so bile različne pravice posameznih sodišč, stare tradicije itd., razen tega pa tudi nazori tedanjega časa, da je krvno sodstvo zasebna pravica posameznega sodnega gospoda in vir bogatih dohodkov. Zato so bili vsi ti spori vedno pozitivni, t. j. vsako sodišče, ki je po danih razmerah moglo priti v poštev, se je smatralo za pristojno. Če se je čutil kak posestnik sodišča ali kak privilegiranec, ki je imel pravico strešne kapi ali celo pomirja, vsled kakršnekoli odredbe kakega sodišča prikrajšanega, je zahteval najprej zadoščenje za storjeno krivico (»Kontentierung«), t. j. vpostavitve v prejšnji stan in plačilo primerne globe, ki je znašala včasih do 200 zlatnikov, tekom 8 do 14 dni. Če se tej zahtevi ni ugodilo, je vložil užaljeni pri deželnem glavarju v Gradcu tožbo zaradi »motenja posesti«, sklicujoč se na svoje zajamčene pravice in privilegije ter na slične precedenčne slučaje. Nato so se vlagali obojestransko dolgovezni in juristično vsestransko utemeljeni in zasukani pripravljilni spisi in predlogi, dokler ni končno izšla sodba. Pogosto so se začeli in nadaljevali taki prepiri zgolj iz nagajivosti in častihlepnosti ter trajali več mesecev, večkrat celo več let. Taki procesi so seveda stali

množo denarja, večkrat celo premože nje. Stroške je morala plačati stranka, ki je končno v pravdi podlegla. Zato so se taka kompetenčna vprašanja rešila često tudi »via facti«, t. j. s silo ali z zvijačo, n. pr. da je užaljeni z oboroženo silo ali pod kako zvito pretvezo odpeljal svojega podložnika ali klijenta, ki ga je dalo aretirati tuje sodišče. Seveda so imele take rešitve sporov za posledico nove dolgotrajne prepire.

Ves ta čas pa so vzdihovali ubogi »objekti«, t. j. osumljeni v skrajno zanemarjenh ječah, dokler se ni začela slednjič preiskava, oz. razprava z vsemi strahotami nečloveške torture, ki se je končala v čarovniških procesih skoraj vedno s smrtjo na gmadi. Ogromni stroški pa so se krili iz zapuščine obsojenca. Često ni zadostovalo vse imetje obsojencev za kritje teh stroškov. V takih primerih so morali trpeti stroške sorodniki obsojenca. Tako so prišle mnoge rodbine na beraško palico. Pa tudi lakomni sodniki so večkrat namenoma zavlačevali pravde, da so iztisnili tako tem bednim žrtvam še zadnje beliče. — V čarovniških procesih so bili dolgi samo preiskovalni zapori. Razprave pa so se vršile neobičajno hitro, medtem ko so trajale druge kazenske zadeve po cele mesece. Saj je bilo čarovništvo »izjemno hudodelstvo«, za katero je veljal izjemni (sumarični) postopek in saj so skušali vneti sodniki čimprej iztrebiti cerkvi in državi nevarne čarovnice. Tako se je n. pr. začel proces zoper neko Apolonijo pri deželnem sodišču na Hrastovcu dne 22. junija 1661; dne 27. junija pa se je že vršila smrtna kazen.

Sodne razprave so se vršile prvotno in deloma tudi še v tem času pod milim nebom na krajih, ki so bili za to že od nekdaj določeni. Taka mesta omenja še štajerska Karolina (II. del; čl. 8). Navadno pa so se vršile razprave v tem času v mestih in v trgih v mestni (trški) hiši, v graščinah in v samostanih, skratka na bivališču sodnega gospoda. Nad vhom sodišča je bila kot znak krvnega sodstva lesena roka z mečem. Sodna dvorana je bila razdeljena z leseno ograjo (»die Schranne«) v dva dela: en del je bil določen za sodišče, drugi za poslušalce. Zato se imenuje sodišče večkrat »die Schranne«, sodba pa »das Schranne-recht«. Razprave so se mogle vršiti vsak dan, razen ob nedeljah in praznikih, in sicer vedno v času od solnčnega vzhoda do solnčnega zahoda (»bei scheinender Sonne«). Uradni jezik je bil samo nemški (po odloku cesarja Ferdinanda I. iz l. 1555). Umevno pa je, da so se morali sodniki posluževati pogosto našega jezika, ker stranke nemščine niso umele. Po dogovoru, ki so ga sklenili l. 1538. štajerski deželni stanovci z vlado, je moral biti deželni krvni sodnik več slovenščine (»der windischen Sprache mächtig«, Plannert str. 44). Dne 12. sept. 1637. pa so poročali stanovci vladi, da mora biti celjski deželni sodnik zmožen zasliševati ujetnike, češ da se ne more zanašati na tolmača, ker bi bili sicer ubogi grešniki prikrajšani (Dolenc str. 144). Vpliv slovenščine se pozna tudi v raznih slovenskih izrazih, ki jih nahajamo v sodnih spisih kakor n. pr. »Colline, Gobäntzen, Pogantzen, Tratten« itd., posebno pa v imenih hudičev,

Osemdesetletnica madžarskega poraza pri Vilagošu

Nedavno je poljska republika dala prepeljati posmrtno ostanke generala Jožefa Bema, junaka iz bojev poljskih vstaj zoper rusko nadoblast. Pot narodnega junaka, ki je kljub hrabrosti in vojaškimi sposobnostim korakal od poraza do poraza ter sklenil svoje življenje v daljnem Alepu kot turški vojaški dostojanstvenik Murad-paša, so Madžari izrabili za veliko narodno manifestacijo, spominjajoč se svojega brez-

uspešnega upora proti habsburškemu nasilju. Poljski general Bem je tedaj vodil madžarske vstaške čete proti avstrijski vojski in ji prizadeval poraz za porazom, dokler ni naletel na nasprotnika, ki je strl madžarsko vojsko, kakor je bil strl prej vstaško vojsko na poljskih ravninah.

V burnem letu 1848. je tudi Madžare ohrabrila februarska revolucija in dunajski upor v maju mesecu, da so se z

večjo silo zavzeli za pravice ogrske države in za popolno osamosvojitve izpod oblasti Dunaja. Ker je bila Avstrija v veliki zadregi, je cesar Ferdinand dovolil Madžarski ustavo in pozval na čelo prve madžarske narodne vlade voditelje dotedanje opozicije Deaka, Kossutha, grofa Batthyanyja, Szechenyja in dr. Madžarski državni zbor je začel dosledno delovati za madžarski centralizem ter za popolno odcepljenje Ogrske od avstrijskih dežel. Nacionálni šovinizem je odbil Hrvate in Srbe od Madžarske, da so se borili za kraljevino Hrvatsko in za srbsko Vojvodino proti nasilni madžarizaciji. Medtem je madžarska vlada že sestavila vojsko 200 tisoč mož, ki je pa Dunaj ni priznal, ker so mu zmage Radeckega v Italiji vrnile nadutost in oholost, lastnosti, ki sta bili od nekdanj najvišja modrost dunajskih vladajočih krogov.

Ban Jelačić

Boji, ki so se odigrali tik pred nastopom cesarja Franca Jožefa in ki so v prvem letu njegove vlade utrdili majočiči se habsburški prestol, so klasičen primer, kako često so Slovani reševali in rešili habsburško Avstrijo, ki se jim je za pomoč redno oddolžila s črno nevladnostjo, da je nje nečastno in nemoralno početje prišlo naravnost v pregovor kot zahvala habsburške hiše. Po izvršenem prelomu med Dunajem in Pešto so najprej Hrvatje reševali Avstrijo. Ban Jelačić je bil sicer v septem-

bru poražen, koncem decembra pa je potolkel vojsko vstaškega generala Perczela. Na severu je prodiral proti Požunu in ga zavzel Windischgrätz, nakar so vstaši morali izprazniti tudi Budimpešto. Madžarska vojska je bila tepena na vsej črti, samo poljski general Bem je v Erdelju zmagovito prodiral in očistil vso deželo avstrijskih sil. Zaradi tega in zavoljo neumljivega obotavljanja Windischgrätza se je generalu Görgeiju posrečilo, da je zbral raztepane vstaše, osvojil vzhodno Slovaško in pognal avstrijskega generala Schlika preko Karpatov nazaj v Galicijo.

Windischgrätz je dosegel sicer še eno zmago nad generalom Dembinskim, Poljakom, ki je vodil srednjo madžarsko vojsko, ko pa je Görgei prevzel vrhovno poveljstvo, sta doživela Windischgrätz in njegov naslednik Welden v aprilu in marcu štiri odločilne poraze. Avstrija je morala izprazniti Ogrsko in Madžarom so zmage vlihe toliko samozavesti, da so 14. aprila v državnem zboru v Debrecinu odstavili habsburško-šotariško dinastijo ter proglasili popolno samostojnost dežel ogrske krone. V tem kritičnem trenutku je mladi cesar Franc Jožef zaprosil pomoči pri ruskem carju Nikolaju I., ki ni imel nič nujnejšega, nego da je takoj poslal pomoč poginjajoči Avstriji. Ta pomoč je bila popolnoma nesebična in 180.000 ruskih mož je šlo prelivat svojo kri za volji svojega gospodarja, da pomagajo do življenja kasnejšemu najhujšemu sovražniku vsega Slovanstva, zlasti Rusije.

Eva ruska armada je udarila preko Srednjih Karpatov v Erdeljsko, porazila generala Bema in ga potisnila v Banat. Druga, glavna ruska vojska, močna 130.000 mož, pa je pod generalom Paskievičem prodirala iz Galicije na Slovaško in potiskala vstaše proti jugu. Medtem je Jelačić 7. junija ponovno porazil generala Perczela ter obsedel Petrovaradin, Avstrija pa je tudi poslala novo armado pod generalom Haynantom proti Madžarom. Avstrijska armada je štela le 80.000 mož in bi bila brez ruske pomoči brez dvoma potokčena. Tako pa je med nedelavnostjo sicer sposobnega vstaškega generala Görgeija, ki je bil v sporu s Kossuthom, napredovala in 13. julija zopet zavzela Pešto. Del ruske vojske pod nemškimi generalom Ru-

digerjem je sicer pri Vacovu utrpel 17. julija delni neuspeh, vendar je bila Görgejeva stvar izgubljena in moral se je v spešnih pohodih umakniti v Potisje. Ruska vojska ga je zasledovala, general Haynau pa je s svojimi četami drugega za drugim porazil ostanke armad Bema in Dembinskega. Oba Poljaka sta se umaknila v Turčijo, kjer sta prestopila v islam in ostala do smrti v službi turške vojske.

Mogočna ruska sila, ki je bila po številu nadmočna vstaškim četam, je v parmesečnem pohodu zmrvila vstaško vojsko, koje poslednja 22.000 mož broječa armada se je 13. avgusta 1849. l. vdala Rusom pri Vilagošu v aradski županiji. Generalu Görgeiju je Rusija izposlovala svoboden odhod, nad ostale voditelje pa je spustil kruti Haynau svoje rablje, da so jih pobesili in postrelili v kolikor se jim ni posrečilo pravočasno uiti v tujino. Madžarska vstaja je bila s slovansko silo zatrta. Za Görgeijem sta kapitulirala še dva slovanska generala: 17. avgusta se je vdal Damjanič v Aradu, 27. septembra pa Slovak Klapka v trdnjavi Komarno.

Ruska vojska se je vrnila po končani vojni domov in isti car Nikolaj, ki je tako velikodušno pomagal neizkušnemu dečku Francu Jožefu, je moral uvideti že čez pet let svojo nepopravljivo politično pogreško. V krimski vojni leta 1853. je Avstrija udarila s svojo vojsko

Rusom za hrbet in zasedla Moldavsko, da tako uresniči pogovor o tradicijski nevhvaležnosti habsburške dinastije. Car Nikolaj je to svojo pogreško kasneje priznal in pravijo, da je nekoč dolgo stal pred sliko poljskega kralja Jana Sobieskega, ki je l. 1683. rešil Dunaj in Avstrijo strahovitega turškega napada. Car je dolgo motril podobo Sobieskega, naposled pa resignirano vzdihnil: »Midva sva dva osla, ti si rešil Avstrijo Turkov, jaz pa Madžarov. Oba sva dobila za to zaslužen plačilo.«

Se hujše pa se je godilo Hrvatom in Srbom; dobili so za plačilo zvestobe isto, kar je Madžare doletelo zavoljo upora in veleizdajstva: Bachov absolutizem. Bili so celo na slabšem in so prišli z dežja pod kap. Avstrija je morala zaradi neuspehov na italijanskem in rimskem bojišču odnehati Madžarom in pri tem so plačali račun madžarsko-dunajskega spora Slovani. Za njih zvestobo v resnem trenutku jih je Avstrija izročila na milost in nemilost madžarski maščevalnosti, ki ni poznala meja in koje sila je bila strta šele v svetovni vojni.

.....

Popravi. Na str. 124, 2. odstavek 1. vrsta toda (ne tudi) rakovice (ne zakovice). — Na str. 136, druga kolona II. vrsta izhirati (ne izbirati), ista stran 2. odstavek 3. vrsta na solčnih višavah (ne da...).

Današnja umetniška priloga

Umetno jezero v Završnici po originalu prof. Jan. Ravnika, nam odkriva skoraj docela nepoznano lepoto Gorenjske. Nad Žirovnico je zajezen gorski potok, da tvori jezero, čigar voda drvi po ceveh v elektrarno globoko v strugi Save in goni velike stroje za proizvodnjo elektrike, ki razsvetljuje domala vso Gorenjsko.

.....

»ZIVLJENJE IN SVET« stane celoletno 80 Din, polletno 40 Din, četrtletno 20 Din, mesečno 8 Din. — Posamezne številke stanejo v podrobni prodaji samo 2 Din. — Naroča se pri upravi, Ljubljana, Knafljeva ul. 5.

Naročnina za inozemstvo: ITALIJA četrtletno 8 lir, polletno 16 lir, celoletno 30 lir. FRANCIJA mesečno 4 franke. ČESKOSLOVAŠKA mesečno 6 kron. AVSTRIJA mesečno 1 šiling. AMERIKA in ostalo inozemstvo 1 in pol dolarja, na leto.

Urejuje Božidar Borko. — Izdaja za konzorcij Adolf Ribnikar. — Za »Narodno tiskarno d. d.« kot tiskarja Fran Jezeršek. — Vsi v Ljubljani.

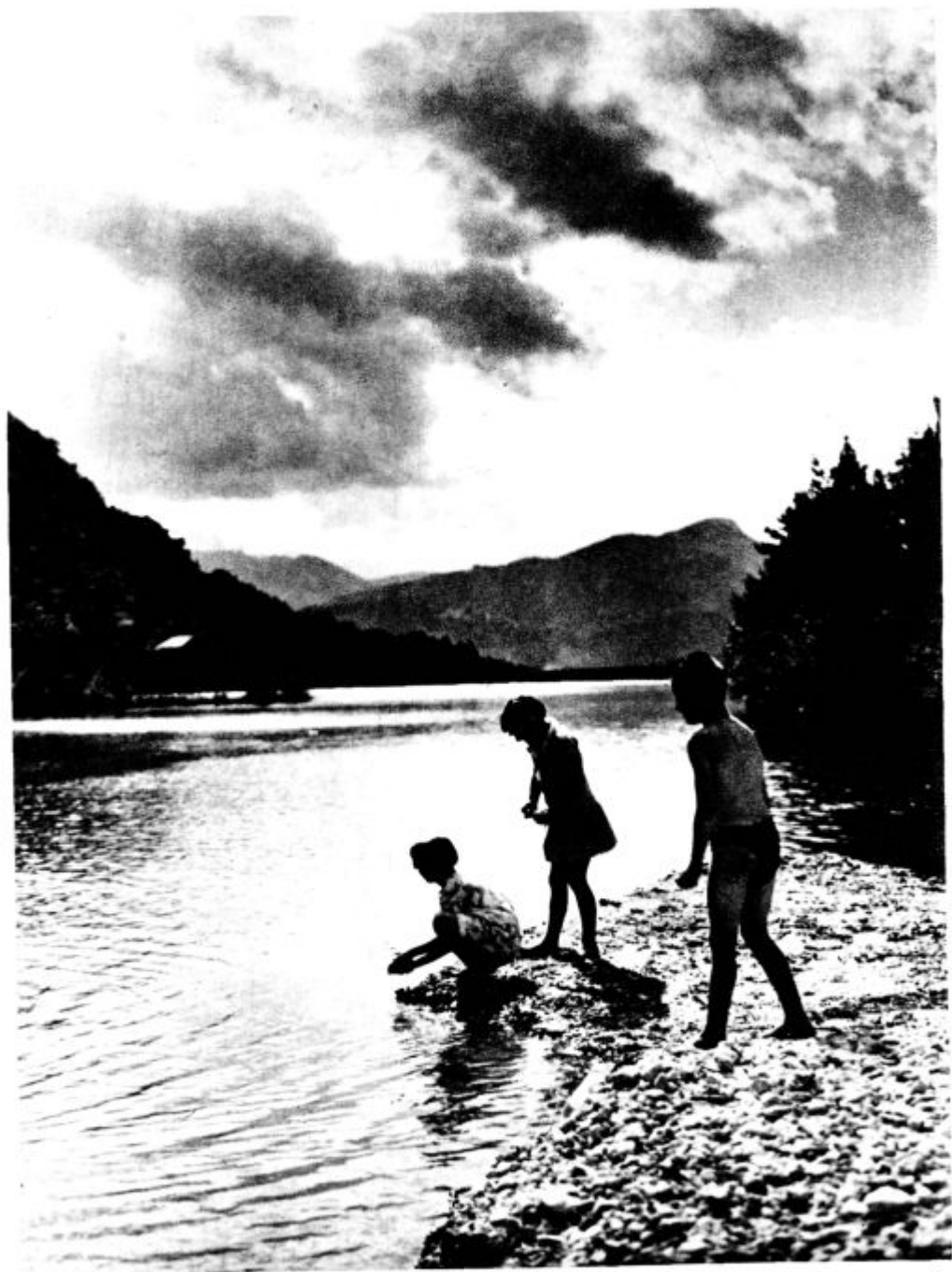

Foto Janko Ravnik

Umetno jezero v Završnici